

De dynamiek van geslachtsmarkering in de Noord-Brabantse dialecten

Kristel Doreleijers, Marjo van Koppen en Jos Swanenberg

TET 72 (1): 69–116

DOI: 10.5117/TET2020.1.DORE

Abstract

The present paper discusses gender marking, i.e. the morphological marking of masculine, feminine and neuter lexical gender in the adnominal domain, in Brabantish dialects spoken in the southern Dutch province North-Brabant. Gender markers belong to the most salient features of North-Brabantish, but with a process of dialect levelling well on its way for at least fifty years, knowledge of lexical gender is fading away. This study delves into these variation patterns. The results of a quantitative analysis of written questionnaires (mainly filled out by elderly dialect speakers, N=700) triggered us to conduct a small in-depth study of speech data from adolescents in the Eindhoven region (N=15). Based on these data, we argue that there is a high level of heterogeneity when it comes to adnominal gender marking.

In this paper, we aim at describing and categorizing the various types of variation. The data includes omissions of the traditional Brabantish masculine gender marking, indicating that speakers are converging towards Standard Dutch. However, the data also reveals that in 30% of all utterances speakers apply gender marking in multiple ways. We find three types of variation: 1) masculine gender marking is only partly applied in comparison to the traditional rules of dialect grammar (compromise-constructions), 2) masculine gender markers appear in noun groups where they should not appear according to the dialect grammar (e.g. feminine, neuter, plural), so-called hyperdialectisms, and 3) speakers use innovative gender marking constructions: accumulate forms with two masculine suffixes, so-called hypermarkings. Based on previous research, we argue that typical dialect features, such as gender markers, are part of a regional speech style and play an important role in identity formation. As shibboleths of such a speech style, gender markers are

over-generalized by speakers who want to profile themselves as ‘genuinely’ Brabantish. Also, individual patterns of gender marking indicate that salience in non-canonical sentence structures (e.g. focus) might be an important factor when it comes to emphasizing a deviation from the standard language, in line with (regional) identity construction through the use of shibboleths. Future research is necessary to validate these initial findings.

Keywords: gender marking, language variation and change, hyperdialect, identity construction, Brabantish, Noord-Brabant

1 Introductie¹

De markering van woordgeslacht is in het Nederlands aan veel variatie onderhevig, wat blijkt uit incongruente markeringen, bijvoorbeeld in zinsdelen als ‘**de/een** meisje **die** daar woont’ in plaats van ‘**het/een** meisje **dat** daar woont’.² Dit soort onverwachte markeringen van woordgeslacht zijn één van de grootste taalergernissen van Nederlanders op dit moment.³

Het meest schrijnende voorbeeld [van onzorgvuldig taalgebruik] is het aantal mensen dat ‘een meisje die’ zegt. Deze constructie lijkt langzamerhand volledig geaccepteerd. Ik ben eens op gaan letten: de foute verwijzing komt in alle lagen van de samenleving voor, van bouwvakkers tot wetenschappers, ze doen het vaker niet dan wel goed. (Özcan Akyol, AD, 23-01-2018)

Dit soort gevallen waarin de markering afwijkt van de norm (commuun geslacht (mannelijk/vrouwelijk) ‘de’ in plaats van onzijdig geslacht ‘het’) signaleren dat de markering van woordgeslacht in het Nederlands op dit moment aan het veranderen is. Ook de betrekkelijke voornaamwoorden ‘die’ (voor commuun geslacht) en ‘dat’ (voor onzijdig geslacht) worden door elkaar gebruikt. Uit het bovenstaande citaat blijkt dat deze ‘foute’ verwijzing als voorbeeld dient van ‘onzorgvuldig taalgebruik’, dat ‘in alle lagen van de samenleving’ voorkomt.

Een vergelijkbaar variatiepatroon signaleren we in de Zuid-Nederlandse dialecten. Dialectsprekers vinden afwijkingen in de markering van woordgeslacht in hun dialect ook ergerlijk, omdat ze bang zijn dat het dialect zal verdwijnen. Zij zien afwijkingen in geslachtsmarkeringen (bijvoorbeeld *nen hillen ouwen oma* in plaats van ‘*n hil aauw oma*’; Hoppenbrouwers 1990: 123-124) als een symptoom van gebrekkige dialectkennis (Verhoeven 1994: 145-148). Door verhoogde mobiliteit veranderen Nederlandse dialecten

vandaag de dag snel. Dit veranderingsproces wordt ook wel aangeduid met de term dialectnivellering of dialectconvergentie, en is zowel ‘horizontaal’ als ‘verticaal’ georiënteerd (Auer, Hinskens & Kerswill 2005; Britain 2009; Swanenberg & Van Hout 2013). In horizontale richting komen dialecten met elkaar in contact: hierdoor worden lokale fonologische en lexicale kenmerken vervangen door meer regionale kenmerken, dat wil zeggen kenmerken die bekend zijn in een relatief groot geografisch gebied. Dit proces leidt uiteindelijk tot een genivelleerde regionale variëteit, een ‘koine’ of ‘regiolect’ (Hoppenbrouwers 1990; Britain 2009). In verticale richting komen dialecten in contact met de standaardtaal, waardoor dialectkenmerken worden vervangen door kenmerken van de algemene, nationale taal, in dit geval het Standaardnederlands. Tegelijkertijd verliezen lokale dialecten hun positie aan het Nederlands als eerste taal en thuistaal (Hoppenbrouwers 1990).

Het ontstaan van regiolecten heeft ervoor gezorgd dat het oorspronkelijke taallandschap ingrijpend is veranderd. Tot aan de jaren '70 was taalgebruik gekoppeld aan bepaalde domeinen, waarbij dialecten werden gebruikt in gesproken, informele domeinen en de standaardtaal in geschreven, formele domeinen. In deze situatie, die ook wel wordt aangeduid als ‘diglossie’, werd het dialect verworven als de moedertaal, terwijl de standaardtaal werd geleerd via het onderwijs. Vandaag de dag varieert taalgebruik niet alleen tussen, maar ook binnen domeinen. Dit heeft implicaties voor het taalsysteem, dat niet langer autonoom is en als zodanig wordt verworven, maar dat bestaat uit een set tussenliggende systemen: een continuüm van taalvariëteiten met als extremen het lokale dialect en de standaardtaal. Deze taalsituatie met tussenvormen tussen standaard en dialect wordt ook wel aangeduid met de term ‘diaglossie’ (Auer 2005, 2011). Binnen het continuüm komen (standaard-)Nederlands, lokaal en regionaal dialect en andere talen (bijvoorbeeld Engels) bijeen zodat er een hybride taalvorm is ontstaan (Cornips, Marzo & Swanenberg 2018). In deze dynamische context kan ook het hier besproken onderzoek worden beschouwd.

In dit artikel wordt ingegaan op verandering in de kenmerkende geslachtsmarkering in de Brabantse dialecten zoals die worden gesproken in de Nederlandse provincie Noord-Brabant.⁴ In deze regio is het proces van dialectnivellering echter al zo’n vijftig jaar gaande (Hoppenbrouwers 1990). De verwachting is dan ook dat de kennis van woordgeslacht in deze regio vervaagt. Een proces dat deze ontwikkeling vermoedelijk versterkt, is ‘deflexie’ in Germaanse talen. Deflexie zorgt ervoor dat uitgangen die grammaticale functies als woordgeslacht markeren verdwijnen (Audring 2006; Tamminga 2013). Talen hebben dan niet meer voldoende middelen om binnen het nominale domein elk onderscheid in geslacht te markeren.

Hierdoor wordt het voor sprekers moeilijker om deze specifieke morfosyntactische eigenschap en de bijbehorende grammaticale regels te verwerven. Met andere woorden: de vitaliteit van het systeem voor de markering van woordgeslacht hangt samen met de zichtbaarheid ervan (Cornips & De Vogelaer 2009). Als sprekers niet meer voldoende morfologische aanwijzingen krijgen om te weten met welk woordgeslacht ze te maken hebben, wordt de verwerving van deze grammaticale regels moeilijker. Het doel van dit artikel is om in kaart te brengen in hoeverre het oorspronkelijke systeem voor geslachtsmarkering in Brabantse dialecten in Noord-Brabant nog een stabiel systeem is: in hoeverre is er sprake van variatie, en van wat voor soort variatie?

Het artikel is als volgt opgebouwd. In paragraaf 2 wordt eerst ingegaan op het systeem voor geslachtsmarkering in het Standaardnederlands (2.1) en in de Noord-Brabantse dialecten (2.2). Paragraaf 3 geeft een eerste indruk van de variatie die er is binnen het Noord-Brabantse dialectgebruik. Daarvoor worden enkele resultaten besproken van de bestaande online enquête *Vraag & Antwoord*. De aangetroffen variatie vormde de aanleiding voor een diepgaander (maar kleinschalig) onderzoek naar gesproken dialect onder jongeren in regio Eindhoven. In paragraaf 4 wordt de methode van dit onderzoek besproken en in paragraaf 5 volgen de resultaten. In paragraaf 6 worden deze resultaten bediscussieerd vanuit een sociolinguïstisch (6.1) en een individueel perspectief (6.2). Tot slot volgt in paragraaf 7 de conclusie.

2 Het systeem voor geslachtsmarkering

2.1 Geslachtsmarkering in het Standaardnederlands

Zelfstandige naamwoorden kunnen worden gecategoriseerd aan de hand van het geslacht: mannelijk (m.), vrouwelijk (f.) of onzijdig (n.). In het Standaardnederlands worden formeel nog slechts twee categorieën onderscheiden (zie bijvoorbeeld Hoppenbrouwers 1983: 5; Stroop 1989: 5; Haeseryn e.a. 1997: 3.3; Audring 2006: 85; De Paepe & De Vogelaer 2008: 2; Cornips & De Vogelaer 2009: 2). In dit zogenaamde twee-generasysteem vormen mannelijk en vrouwelijk geslacht samen de categorie ‘commuun geslacht’ (zie (1); de zogenaamde *de*-woorden) en vormt onzijdig geslacht een aparte categorie (zie (2); de zogenaamde *het*-woorden). Alleen aan verwijsoord, persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden zoals ‘hij’, ‘zij/

De toegenomen willekeurigheid van lexicaal geslacht betreft ook het pronominale geslachtssysteem. Geslachtsmarkering via verwijswwoorden is een ander type geslachtsmarkering dan dat in het adnominale domein (bijvoorbeeld op lidwoorden), maar het is zinvol om variatie in beide categorieën te bestuderen om een compleet beeld te schetsen van alle variatie met betrekking tot woordgeslacht. Mogelijk spelen in het pronominale domein dezelfde factoren een rol bij variatie als in het adnominale domein, en kan het ontdekken van dit soort factoren helpen bij het verklaren van de variatiepatronen die we aantreffen. Met betrekking tot verwijswwoorden zijn twee innovatieprocessen op gang gekomen. Enerzijds gaat het om een proces van ‘masculinisering’, waarbij sprekers naar oorspronkelijk vrouwelijke woorden verwijzen met mannelijke pronomina (Geeraerts 1992; De Paepe & De Vogelaer 2008: 4). Naar verwachting is dit proces minder ver gevorderd in de zuidelijke delen van Nederland, waar het geslachtssysteem meer verwant is aan het oorspronkelijke drie-generatiesysteem. Mogelijk zijn zuidelijke sprekers, waaronder sprekers in Noord-Brabant, beter in staat om geslachtskennis uit hun dialect in te zetten in de vorm van Standaardnederlands die zij spreken (De Paepe & De Vogelaer 2008: 2). Anderzijds lijkt het pronominale geslachtssysteem te verschuiven van een grammaticaal systeem naar een semantisch systeem, i.e. een systeem dat vooral is gebaseerd op het semantische geslacht van nomina (Audring 2006: 89). In informeel gesproken Nederlands lijken geslachtsregels vooral semantische regels te zijn, aangezien sprekers in toenemende mate naar telbare referenten verwijzen met het mannelijke pronomen ‘hij’ en naar niet-telbare referenten (zogenaamde *mass nouns*) met het onzijdige pronomen ‘het’ (Audring 2006; De Vogelaer 2006; De Paepe & De Vogelaer 2008; De Vogelaer 2009; Cornips & De Vogelaer 2009; De Vos 2009; De Vogelaer & De Sutter 2011). Dit innovatieproces wordt ook wel aangeduid met de term ‘hersemantisering’ (Wurzel 1986). Binnen het proces van hersemantisering wordt de distributie van pronominaal geslacht geregeld door de conceptuele eigenschappen van de referent (Audring 2006: 101). Deze conceptuele eigenschappen bevinden zich binnen een hiërarchie die de *Individuation Hierarchy* (hierna: Individuatiehiërarchie) wordt genoemd (5) (Audring 2006: 102). De mate van individualiteit van een lexicaal item bepaalt daarin de keuze voor pronominaal geslacht.

- (5) Individuation Hierarchy
 Human > Other > Bounded > Specific > Unspecific mass,
                   Animate object/ mass Unbounded abstract
                                   Abstract

Hoe verder naar links een lexicaal item zich binnen de hiërarchie (5) bevindt, hoe groter de kans dat een spreker de juiste congruentierelatie uitdrukt tussen het nomen (als antecedent; *controller*) en het pronomen (als anaforisch element; *target*). Omdat nomina geen zichtbare geslachtsmarkering bevatten, moeten sprekers informatie afleiden uit het adnominale domein. Er is niet automatisch een een-op-eenrelatie tussen een nomen en het bijbehorende adnominale domein, aangezien het Nederlands slechts twee soorten geslacht onderscheidt in het adnominale domein (commuun/niet-commuun), maar drie in het pronominale domein (mannelijk/vrouwelijk/onzijdig) (Audring 2006: 86). Volgens Audring (2006: 91) beroepen sprekers zich daarom bij het uitdrukken van nomen-pronomen *agreement* op de semantische informatie van het nomen. Sprekers produceren het minst snel afwijkingen bij animate ('bezielde') referenten (6a), met name wanneer het biologisch geslacht gemakkelijk afleidbaar is. Naar inanimate (niet-bezielde) telbare referenten verwijzen sprekers vaak met het mannelijk pronomen 'hij' (6b). Niet-telbare referenten – specifieke (begrensde) *mass nouns* en abstracte (onbegrensde) *mass nouns* – triggeren het snelst afwijkende verwijzingen, aangezien de semantische regel de spreker een onzijdig pronomen 'het' laat selecteren. Daarbij staan begrensde *mass nouns*, zoals 'melk' en 'honing', meer naar links in de hiërarchie dan onbegrensde *mass nouns*, zoals 'gezondheid', 'informatie' en 'hitte', wat betekent dat de laatste groep eerder een verwijzing met 'het' triggert (6c-6d) (De Vogelaer & De Sutter 2011: 3). Onderstaande voorbeeldzinnen met vrouwelijke (pro)nomina (6a-6d) illustreren de hiërarchie in (5) met de parameters [+/- ANIMATE], [+/- BIOGENDER], [+/- COUNT] en [+/- ABSTRACT].

- (6) a. Mijn oma is jarig. *Ze* is al oud.
           Oma-[+ANIMATE][+BIOGENDER][+COUNT]
       b. De bank is groot. *Ze* zit erg lekker.
           Bank-[-ANIMATE][+COUNT]
       c. De melk is zuur. *Ze* is over de datum.
           Melk-[-ANIMATE][-COUNT][-ABSTRACT]
       d. De hitte is bijna voorbij. *Ze* droogt de natuur uit.
           Hitte-[-ANIMATE][-COUNT][+ABSTRACT]

Samenvattend laat deze paragraaf zien dat het geslachtssysteem in het Standaardnederlands geen stabiel systeem meer is. Het oorspronkelijke drie-generasysteem is veranderd in een twee-generasysteem met commuun geslacht ('de') en onzijdig geslacht ('het'). Dat het oorspronkelijke onderscheid tussen mannelijk en vrouwelijk geslacht niet meer zichtbaar is in het

adnominale domein heeft gevolgen voor geslachtsmarkering op pronomina, meer specifiek voor de congruentierelatie tussen nomina (antecedenten) en anaforische pronomina. Het oorspronkelijke geslachtssysteem voor pronominale verwijzing verschuift door innovatieve processen van masculinisering en hersemantiserings van een grammaticaal systeem naar een semantisch systeem. Zoals eerder gezegd beschikken de zuidelijke dialecten van Nederland, waaronder de Noord-Brabantse dialecten, nog wel over een drie-generasysysteem. Dit systeem komt in paragraaf 2.2 aan de orde.

2.2 Geslachtsmarkering in de Noord-Brabantse dialecten

In tegenstelling tot het Standaardnederlands onderscheiden de Noord-Brabantse dialecten drie genera in het adnominale domein: er zijn specifieke markeringen (morfologische verbuigingen) om mannelijk (m.), vrouwelijk (f.) en onzijdig (n.) geslacht aan te duiden (De Bont 1962; Hoppenbrouwers 1983). Afhankelijk van het woordgeslacht wordt markering toegepast op één of meerdere adnominale elementen: het lidwoord, het bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord en eventueel ook op één of meerdere adjectieven. Het onderscheid in de verschillende typen geslachtsmarkeringen is schematisch weergegeven in Tabel 1 (deze weergave is geïnspireerd op die van Stroop 1989: 11).

Tabel 1 Verschillende typen geslachtsmarkeringen in de Noord-Brabantse dialecten

Adnominaal element	Mannelijk 1	Mannelijk 2	Vrouwelijk	Onzijdig
Indefinit lidwoord	(e)ne (unne)	(e)nen (unnen)	en (un)	e(n)
Definit lidwoord	de	den	de (d')	't
Adjectief	ne grote	ne groten	en grote/ en groot	't groot
Bezittelijk voornaamwoord	zenne	zennen	zen	zen
Aanwijzend voornaamwoord (dichtbij)	deze	dezen	dees	di
Aanwijzend voornaamwoord (veraf)	dieje	diejen	die	da

Het geslachtsparadigma zoals weergegeven in Tabel 1 vereist een aantal toelichtingen, omdat het is gebonden aan een aantal specifieke fonologische regels. In dit artikel beperken we de bespreking en analyse van geslachtsmarkering tot de mannelijke markering, de meest saillante. De overige fonologische regels van het Noord-Brabantse geslachtssysteem, namelijk die voor schwa-deletie in het vrouwelijke definitieve lidwoord en die voor schwa-deletie in adjectieven vóór vrouwelijke nomina en meervoudsvormen, laten we hier buiten beschouwing (zie hiervoor bijvoorbeeld De Bont 1962: 199; 387-388; Hoppenbrouwers 1983: 5-6; Hoppenbrouwers 1990: 111-113).

Bij het mannelijke geslacht volgen we de tweedeling in het type geslachtsmarkering zoals in Stroop (1989: 11), hier weergegeven als Mannelijk 1 en Mannelijk 2. In grammaticale beschrijvingen van het Brabantse systeem voor woordgeslacht (waaronder Stroop 1989; Hoppenbrouwers 1983, 1990; De Schutter 2013) wordt ervan uitgegaan dat het type geslachtsmarkering afhankelijk is van de fonologische omgeving.⁶ Wanneer een mannelijk, enkelvoudig nomen met een klinker of *h, b, d, t* begint, krijgt het adnominale element een zogenaamde bindings-*n* (*eufonische n*): ‘den boer; vs. ‘de boerin’ (zie Mannelijk 2). Binnen het adnominale domein kunnen bovendien meerdere elementen deze markering krijgen, indien er sprake is van één of meerdere adjectieven met een van deze beginklanken: ‘den dikken boer’. Bij mannelijke nomina met andere beginklanken wordt de bindings-*n* weggelaten (zie Mannelijk 1). Deze fonologische regel is weergegeven in de deletieregel in (7) (Hoppenbrouwers 1990: 111).

- (7) *Deletieregel: Als het nomen of adjectief, dat volgt op het adnominale element, begint met een vocaal of met een h, b, d, t, dan blijft de bindings-n bewaard, c.q./verschijnt deze weer.*⁷

Deze deletieregel is in eerdere grammatica's van de Brabantse dialecten, die van De Bont (1962) en Weijnen (1971), uitvoeriger geformuleerd. Volgens De Bont (1962: 194) blijft de bindings-*n* niet alleen behouden vóór een klinker of *h, b, d, t*, maar ook vóór *r* en *z*, en volgens Weijnen (1971: 29) vóór *d, b, h, r*. Vóór een nasale klank (*m* of *n*) assimileert de bindings-*n* volledig. De Bont (1962: 194) beschrijft dat de *n* blijft staan wanneer deze een hiaatvullende functie moet verrichten. Hiervan is sprake wanneer deze vóór een vocaal of een *h* staat of wanneer de *n* in syntactisch verband *Anklang* vindt. *Anklang* vindt plaats wanneer de beginklank van het nomen één of meerdere eigenschappen deelt met de *n*, waardoor deze als het ware tot de nasaal wordt aangetrokken. De hiaatvullende functie zou typisch zijn voor de zuidelijke dialecten (De Bont 1962: 195): “De diepere oorzaak van het behoud van de nasaal met de uitbreiding ervan is gelegen in het minder stoeve en stotende karakter van de zuidelijk georiënteerde dialecten, die hiaten liefst vermijden en waar mogelijk liëren.” Wel merkt De Bont (1962: 197-198) op dat de *n* vóór de *r* bij verdere ontwikkeling van het dialect het snelst lijkt te verdwijnen: “wellicht houdt dit verband met de overgang van (oorspronkelijk) dentale *r* naar velare *r*, die uiteraard minder verwantschap met de dentale nasaal vertoont dan de dentale *r*”.

Het mannelijke indefiniete lidwoord kent twee varianten: ‘unne’ en ‘ne’ (‘unne stoel’, ‘ne stoel’). Deletie van de beginklank (‘unne’ → *ne*) is optioneel

en afhankelijk van het ritme binnen de zin (Hoppenbrouwers 1990: 110). Daarnaast wordt geslachtsmarkering niet alleen aangetroffen op determinerders maar ook op adjectieven en soms ook op bijwoorden als ‘heel’ en ‘erg’. In mannelijke nominale constituenten volgt de buigingsvorm van adjectieven de deletieregel in (7): ‘nen aauwen tegel’, ‘nen bangen hond’, ‘nen hillen aauwen dokter’, ‘nen ergen dikken tak’ (Hoppenbrouwers 1990: 112).

Het geslachtssysteem is in het Standaardnederlands al gereduceerd tot een twee-generasysteem (zie paragraaf 2.1), waar in het Noord-Brabants nog een drie-generasysteem bewaard is gebleven met een opvallend suffix *-e(n)* dat wordt geplakt aan determinerders en adjectieven vóór mannelijke zelfstandige naamwoorden. De Noord-Brabantse dialecten verkeren echter in een proces van dialectconvergentie. Hierdoor kunnen kenmerkende eigenschappen zoals geslachtsmarkering verloren gaan. Daarom is deze groep dialecten een interessante casus om te onderzoeken in het licht van variatie in geslachtsmarkering. Het in paragraaf 2 beschreven referentiepunt roept de vraag op hoe het rijke Noord-Brabantse geslachtssysteem zich vandaag de dag ontwikkelt. Is het nog steeds een coherent drie-generasysteem of is het onderhevig aan variatie en verandering? Omdat dit artikel is gericht op de meest opvallende Noord-Brabantse geslachtsmarkering, de mannelijke, luidt de onderzoeksvraag als volgt: is de toepassing van de mannelijke markering van woordgeslacht, het suffix *-e(n)*, in hedendaags taalgebruik nog conform de traditionele dialectregel, zoals weergegeven in Tabel 1 en (7), of verdwijnt het suffix als gevolg van dialectnivellering? In de volgende paragrafen wordt deze vraag beantwoord aan de hand van enkele schriftelijke enquêtedata (paragraaf 3) en spraakdata van jongeren (paragraaf 4 tot en met 6). De focus ligt daarbij op sprekers uit regio Eindhoven.⁸

3 Variatie in het Noord-Brabantse systeem voor geslachtsmarkering

In 2017 is binnen een verkennend onderzoek naar variatie van geslachtsmarkering in het Noord-Brabants een kwantitatieve analyse uitgevoerd op enkele data uit de online enquête *Vraag & Antwoord* (Doreleijers 2017). Deze enquête bestaat uit acht vragenlijsten die via de website www.hetverhaalvanhetbrabants.nl beschikbaar zijn gesteld in 2014 en 2015. Eind 2015 hadden 1299 informanten uit verschillende delen van de provincie Noord-Brabant één of meerdere vragenlijsten voor het Noord-Brabants ingevuld (Swanenberg 2016: 303). De vragenlijsten zijn onderdeel van een groot-schalig onderzoek naar Nederlandse dialecten (Swanenberg 2014, 2016)

dat anno 2020 wordt voortgezet door de Stichting Nederlandse Dialecten (SND). De vragenlijsten bevatten niet alleen vragen over het gebruik van streektaal en het prestige daarvan (bijvoorbeeld het mooiste dialectwoord), maar ook grammaticavragen (zoals werkwoordvervoegingen, verkleinwoorden en meervouden) en vertaalzinnen (van Standaardnederlands naar dialect). Uit de vragenlijsten zijn steekproefsgewijs vertaalzinnen geselecteerd met verschillende nomina waarvan we er hier twee bespreken: ‘mijn hoed’ (mannelijk) en ‘de camping’ (vrouwelijk). Deze zinnen zijn afkomstig uit de derde vragenlijst van *Vraag & Antwoord* en zijn door bijna 700 informanten vertaald. Een groot nadeel van de digitale vragenlijsten is dat deze schriftelijk zijn afgenomen, waardoor de data bestaan uit een geschreven weergave van een primair gesproken fenomeen. Bovendien is er grote variatie in spelling. Desondanks kunnen de vragenlijsten door het hoge aantal informanten wel een indicatie geven van de mogelijke variaties in geslachtsmarkering. Uit de resultaten blijkt dat er binnen alle generaties sprekers een sterke mate van heterogeniteit is in de toepassing van geslachtsmarkering (Doreleijers 2017). De jonge generatie is in de enquêtes van *Vraag & Antwoord* echter sterk ondervertegenwoordigd: slechts 3,1% van de informanten heeft als geboortjaar 1985 of later. In Tabel 2 en 3 zijn de resultaten voor de vertalingen van ‘mijn hoed’ en ‘de camping’ uitgesplitst voor het totale aantal informanten en informanten afkomstig uit regio Eindhoven.⁹

Tabel 2 Geslachtsmarkering bij ‘mijn hoed’ in ‘Zoek eens naar mijn hoed’, uitgesplitst naar totaal aantal informanten (N=691) en informanten uit Eindhoven (N=78)

Geslachtsmarkering	Type	Informanten totaal (N=691)		Informanten Eindhoven (N=78)	
Mennen hoed	Brabants	351	50,8%	32	41,0%
Menne hoed	Compromisvorm	215	31,1%	31	39,8%
Men hoed	Standaardnederlands	125	18,1%	15	19,2%

Tabel 3 Geslachtsmarkering bij ‘de camping’ in ‘Wij zijn drie nachten op de camping gebleven’, uitgesplitst naar totaal aantal informanten (N=650) en informanten uit Eindhoven (N=71)

Geslachtsmarkering	Type	Informanten totaal (N=650)		Informanten Eindhoven (N=71)	
De camping	Brabants en Standaardnederlands	627	96,5%	67	94,4%
Den camping	Hyperdialectisme	23	3,5%	4	5,6%

Uit Tabel 2 en 3 blijkt dat het mannelijke suffix *-e(n)* lang niet altijd het verwachte patroon volgt. In Tabel 2 valt op dat ruim de helft van het totale aantal informanten de traditionele dialectvorm ‘mennen hoed’ opschreef, en dat iets minder dan een derde wel geslachtsmarkering toepaste in ‘menne hoed’ maar zonder de bindings-*n* die volgens de deletieregel in (7) is verwacht. Iets minder dan een vijfde van de informanten paste geen Brabantse geslachtsmarkering toe en koos voor de vorm ‘men hoed’ die overeenkomt met die in het Standaardnederlands. De resultaten in Tabel 3 laten zien dat informanten bij het vrouwelijke woord ‘camping’ vooral kozen voor de verwachte lidwoordvorm ‘de’ die gelijk is aan het Standaardnederlands, maar dat toch ook een klein aantal informanten koos voor de mannelijke Brabantse geslachtsmarkering ‘den’.¹⁰ De informanten uit regio Eindhoven laten ongeveer dezelfde patronen zien. Net zoals bij het totale aantal informanten koos het grootste deel van de Eindhovense informanten voor de verwachte Brabantse markering ‘mennen hoed’ (41,0%). Dit percentage lag echter wel wat lager dan bij het totale aantal (50,8%). Waar er bij het totale aantal informanten een aanzienlijk verschil was tussen het aantal keer dat werd gekozen voor de vertaling ‘mennen hoed’ en de vertaling ‘menne hoed’, is dat verschil nu veel kleiner (41,0% vs. 39,8%). Het percentage deelnemers dat koos voor het weglaten van Brabantse markering, en dus voor de Standaardnederlandse vorm ‘men hoed’, is in beide groepen ongeveer gelijk (18,1% totaal vs. 19,2% Eindhovenaren). Bij het vrouwelijke woord ‘camping’ lagen de verhoudingen tussen de totale groep informanten en de subgroep informanten uit Eindhoven en omgeving ongeveer gelijk. 96,5% van de totale groep koos voor de verwachte lidwoordvorm ‘de’ tegenover 94,4% van de Eindhovense. Ook onder de informanten uit regio Eindhoven zijn er dus sprekers die de mannelijke markering ‘den camping’ toepassen.

Hoe kunnen de verschillende vormen van geslachtsmarkering worden getypeerd? In Tabel 2 is ‘mennen hoed’ beschreven als de Brabantse variant en ‘men hoed’ als de Standaardnederlandse, maar hoe zit het met ‘menne hoed’? We analyseren deze vorm als een compromisvorm (Swanenberg 2020). Sprekers die de Brabantse regels voor woordgeslacht volgen, plakken het typisch Brabantse dialectsuffix *-e* achter de determineerder van het mannelijke woord ‘hoed’. In dit geval vereist de beginklank *h* volgens de deletieregel (7) echter een extra bindings-*n*, en die ontbreekt. Zo’n compromisvorm zou enerzijds kunnen worden beschouwd als een ‘grammaticafout’ die veroorzaakt wordt door een incomplete verwerving van het traditionele dialect, maar anderzijds ook als een innovatieve dialectvorm die het resultaat is van dialectverandering (Swanenberg 2020: 68).

Bij de vorm ‘den camping’ is iets anders aan de hand. Hier is sprake van een mannelijke markering mét bindings-*n* bij een vrouwelijk zelfstandig naamwoord. Dit is een gemarkeerde vorm van dialect, die door de adnominale uitgang wel dialectachtig aandoet, maar niet de traditionele dialectregels volgt. Een dergelijke vorm wordt ook wel een hyperdialectisme genoemd (Hoppenbrouwers 1990; Lenz 2004; Hinskens 2014). Anders dan een hypercorrectie die is gericht op de standaardtaal, is een hyperdialectisme gericht op het dialect met het doel een onderscheid ten opzichte van de standaardtaal te markeren. Sprekers kunnen hyperdialectismen gebruiken om zich te verzetten tegen dialectverlies, maar ook om hun identiteit als dialectspreker te benadrukken. Hinskens (2014: 112) onderscheidt twee typen hyperdialectismen. Het eerste type wordt geproduceerd door moedertaalsprekers van het dialect. Zij overgeneraliseren een typisch dialectkenmerk om zich bewust te onderscheiden van sprekers uit naastgelegen regio’s. Dit type hyperdialectisme is daarmee gericht op divergentie en polarisatie. Het tweede type hyperdialectisme wordt geproduceerd door niet-moedertaalsprekers of ‘semi-sprekers’ van het dialect. Zij passen een typisch dialectkenmerk toe in een context waar het historisch gezien niet thuishoort, doordat ze onvoldoende kennis hebben van de dialectgrammatica. Tot deze groep sprekers kunnen jongeren horen die niet met dialect zijn opgegroeid maar het wel meekrijgen in hun sociale omgeving (bijvoorbeeld bij grootouders). Daarnaast komt het tweede type hyperdialectismen ook voor in geïmproviseerd dialect, zoals het ‘Gewelbrabants’ – hyperdialectismen op gevels van restaurants en bars (‘Den ouden tramhalte’ in plaats van ‘D’aauw tramhalte’) om authenticiteit uit te stralen (Hoppenbrouwers 1990) – of in dialect in carnavalskrantjes. Sprekers die hyperdialectismen van het tweede type produceren slaan een grammaticale regel, zoals die voor woordgeslacht, lexicaal op en verspreiden deze vervolgens op een onvoorspelbare manier (Hinskens 2014: 114-115). Een typisch Brabants dialectkenmerk zoals de mannelijke geslachtsmarkering kan daardoor ook in niet-mannelijke contexten opduiken (‘den camping’) en de bindings-*n* kan verschijnen voor beginklanken die niet worden voorgeschreven door de deletieregel in (7).

De aangetroffen variatie die is weergegeven in Tabel 2 en 3 roept interessante nieuwe vragen op. Laten jongere dialectsprekers vergelijkbare variatie zien? In welke mate manifesteert de variatie zich ook in gesproken taalgebruik? Welke patronen vinden we in de variatie? En kunnen we ook al oorzaken voor die variatie aanwijzen? De initiële data die zijn beschreven in deze paragraaf vormden een aanleiding om een diepgaander (maar kleinschalig) onderzoek op te zetten naar gesproken taalgebruik onder jongeren in Noord-Brabant. Paragraaf 4 gaat verder in op de opzet van dit onderzoek.

4 Methode

4.1 Locatie van het onderzoek

In juni 2017 zijn semi-spontane spraakdata verzameld onder jonge sprekers in regio Eindhoven. Eindhoven is de vijfde grootste stad van Nederland en met 230.000 inwoners de grootste stad van de provincie Noord-Brabant. Eindhoven ontwikkelt zich dankzij de bloeiperiode van de high-techindustrie (High Tech Campus, ASML, Technische Universiteit Eindhoven) tot een 'Brainport City' die veel expats aantrekt. Het aantal inwoners is in de laatste eeuw explosief gestegen door migratie uit andere provincies en de komst van arbeidsmigranten, maar ook het geografische gebied waarover Eindhoven zich uitstrekt is gegroeid, waarbij vroegere dorpen als Woensel, Stratum, Strijp, Tongelre en Gestel nu stadsbuurten zijn geworden in 'Groot-Eindhoven' (Swanenberg & Brok 2008: 25; Wilting, Van Hout & Swanenberg 2014: 146). Sociale mobiliteit en migratie leiden tot taalcontact dat mogelijk het gebruik van lokaal dialect terugdringt. Lokaal dialect komt in aanraking met andere dialecten, het Nederlands, Engels en de talen van immigranten en expats. Bovendien hebben veel inwoners, met name de arbeidsmigranten, geen Brabantse (voor)ouders. Zij zijn dus niet in of met het lokale dialect opgegroeid (Wilting e.a. 2014: 146). Dat maakt Eindhoven bij uitstek een regio die inzicht kan bieden in de manier waarop dialect varieert en verandert.

Het huidige onderzoek is uitgevoerd op een middelbare school in Eindhoven (stadsdeel Stratum) met ongeveer 1500 leerlingen. De leerlingen waren op het moment van de opnames actief op verschillende schoolniveaus: vmbo-t, havo en vwo. Ze woonden niet allemaal in de stad Eindhoven zelf, maar ook in omliggende plaatsen als Veldhoven, Valkenswaard en Nuenen. Doordat de school een speciaal Topsport en Onderwijsprogramma (LOOT) aanbiedt, trekt deze ook leerlingen uit andere Nederlandse provincies en uit Vlaanderen. Dit zorgt voor een grote heterogeniteit en taaldiversiteit binnen de leerlingenpopulatie.

4.2 Opzet

Het onderzoek bestond uit een mondelinge vertaaltaak waarbij vijftien deelnemers (zie paragraaf 4.3) 75 zinnen moesten vertalen vanuit het Standaardnederlands naar 'hun eigen Brabantse manier van praten'. De term dialect en het doel (geslachtsmarkeringen in kaart brengen) zijn bewust niet genoemd om zo natuurlijk mogelijke spraak te ontlokken en te voorkomen dat de deelnemers druk zouden voelen om traditioneel dialect te spreken dat zij mogelijk niet zouden beheersen. Deelnemers voerden de taak zelfstandig uit, dus zonder tussenkomst van de onderzoeker. Daarbij

maakten ze gebruik van vertaalkaartjes. Op tafel stonden twee dozen: één doos met de kaartjes en één lege doos. Op elk kaartje stond een zin geschreven in Standaardnederlands die de participanten moesten vertalen naar hun eigen Brabantse manier van praten. De deelnemers mochten hierbij overleggen en met elkaar in discussie gaan. Tijdens het onderzoek zijn de deelnemers verdeeld in vijf groepjes van drie sprekers om interactie mogelijk te maken. De vertaaltaak is daarbij opgenomen in beeld en geluid met een camcorder (merk JVC; type GZ-R410BE). In totaal zijn vijf opnames gemaakt van 10 tot 14 minuten per groep. Na afloop van het onderzoek zijn de opnames getranscribeerd.¹¹

De zinnen in de vertaaltaak bevatten verschillende nominale woordgroepen: zowel enkelvoud als meervoud, met (in)definiëte lidwoorden, bezittelijke of aanwijzende voornaamwoorden, en met of zonder adjectieven. De nomina varieerden bovendien in typen: in navolging van de Individuation Hierarchy in (5) zijn zowel animate als inanimate referenten en zowel telbare als niet-telbare (specifieke of niet-specifieke/abstracte) referenten bevraagd. Ook is er bewust gekozen voor veel variatie in de beginklanken van de nomina, omdat sommige beginklanken mogelijk eerder markering uitlokken dan andere (in lijn met paragraaf 2.2).

Na afloop van de vertaaltaak vulden de deelnemers een korte vragenlijst in met daarin een aantal sociolinguïstische vragen (zie 4.3) en een pronominale referentietaak. De pronominale referentietaak testte de woordgeslachtskennis van de deelnemers en is geïnspireerd op eerder onderzoek van De Paepe & De Vogelaer (2008). Deelnemers moesten in 27 zinnen, geschreven in Standaardnederlands, een ontbrekend pronomen 'hij', 'zij' of 'het', invullen (zie ook noot 5). Daarbij werden alle enkelvoudige zelfstandige naamwoorden uit de mondelinge vertaaltaak bevraagd, bijvoorbeeld: 'Mijn boek ligt hier. ___ is groot en dik.' Omdat 'boek' onzijdig is, was een pronominale verwijzing met 'het' hier volgens de verwachting als de deelnemer nog het grammaticale systeem volgt in plaats van het semantische. De pronominale referentietaak kan inzicht geven in de mogelijke relatie tussen expliciete kennis van grammaticaal woordgeslacht en de toepassing van adnominale geslachtsmarkering. Als een deelnemer bijvoorbeeld met het mannelijke pronomen 'hij' naar een onzijdig woord verwijst, dan is eerder mannelijke adnominale geslachtsmarkering verwacht in de vertaaltaak volgens het grammaticale systeem.

4.3 Deelnemers

Aan het onderzoek hebben vijftien sprekers deelgenomen variërend in de leeftijd van 14 tot en met 17 jaar. Via een schriftelijke vragenlijst na afloop

van de opnames zijn verschillende gegevens verzameld van de participanten, namelijk geslacht, leeftijd, schoolniveau, woonplaats en eventueel ook eerdere woonplaats (Tabel 4), dialectkennis en dialectkennis van de ouders (Tabel 5) en taalgebruik in verschillende domeinen (Tabel 6). In de onderstaande tabellen zijn de personen geanonimiseerd: per opname (1 tot en met 5) zijn de drie deelnemers aangeduid als spreker A, B en C. Uit de gegevens (Tabel 5) blijkt dat de meeste deelnemers het dialect van (Noord-) Brabant (een beetje) spreken, maar er waren ook deelnemers die aangaven geen dialect te spreken. Eén deelnemer vulde bovendien Rotterdams dialect in. Bij de ouders is er meer variatie in dialectkennis. In de thuissituatie worden de deelnemers aan dit onderzoek dus mogelijk ook blootgesteld aan andere dialecten dan het Brabants, zoals dialecten uit Limburg, Noord-Holland of de Achterhoek. De deelnemers gaven aan in veel verschillende domeinen Brabants te spreken, met name in de thuisomgeving (bij opa en oma), met vrienden (op school), bij vrijetijdsbesteding (sport of anders) en op sociale media (Tabel 6). In deze domeinen spreken zij daarnaast ook vaak (Standaard-)Nederlands, wat kan duiden op afwisselend taalgebruik binnen de domeinen. Twee sprekers gaven aan dat zij overschakelen op (Standaard-)Nederlands wanneer zij beschaafder moeten praten. De variatie binnen de deelnemersgroep is interessant: deelnemers die in hun leefomgeving weinig met Brabants dialect in aanraking komen, zullen waarschijnlijk geen of veel minder gebruik maken van adnominale geslachtsmarkering dan sprekers die in hun omgeving veel dialect horen en/

Tabel 4 Demografische gegevens van de deelnemers aan de vertaaltaak (N=15)

Spreker	Geslacht	Leeftijd	Schoolniveau	Woonplaats	Eerdere woonplaats
A1	Man	16 jaar	Vwo 4	Eindhoven	-
B1	Vrouw	16 jaar	Vwo 4	Veldhoven	-
C1	Vrouw	16 jaar	Vwo 4	Eindhoven	-
A2	Man	16 jaar	Havo 4	Eindhoven	-
B2	Man	16 jaar	Havo 4	Leende	-
C2	Vrouw	17 jaar	Havo 4	Eindhoven	-
A3	Man	17 jaar	Vwo 5	Valkenswaard	-
B3	Man	16 jaar	Vwo 5	Eindhoven	-
C3	Man	17 jaar	Vwo 5	Aalst-Waalre	Schijndel
A4	Man	14 jaar	Vmbo 3	Nuenen	Helmond
B4	Vrouw	15 jaar	Vmbo 3	Geldrop	Veldhoven
C4	Man	14 jaar	Vmbo 3	Veldhoven	-
A5	Vrouw	15 jaar	Havo 4	Eindhoven	Rotterdam
B5	Vrouw	15 jaar	Havo 4	Eindhoven	-
C5	Vrouw	16 jaar	Havo 4	Eindhoven	-

Tabel 5 Dialectkennis van de deelnemers en dialectkennis van hun ouders (N=15)

Spreker	Ik spreek het dialect van...	Mijn ouders spreken het dialect van...
A1	Brabant	Geen
B1	Brabant (klein beetje)	Brabant (klein beetje)
C1	Geen	Geen
A2	Eindhoven	Venlo
B2	Lind (Leende)	Lind (Leende)
C2	Eindhoven	De Achterhoek
A3	Geen	Geen
B3	Brabant	Brabant
C3	Brabant	Brabant en Haarlem/Alkmaar
A4	Brabant	Brabant
B4	Noord-Brabant	Noord-Brabant
C4	Noord-Brabant	Noord-Brabant
A5	Rotterdam	Geen ('ABN')
B5	Brabant	Limburg, Brabant
C5	Brabant	Weert, Brabant ('s-Hertogenbosch)

Tabel 6 Gebruik van Standaardnederlands, Brabants dialect en andere variëteiten in verschillende domeinen (N=15)

Spreker	(Standaard-)Nederlands	Brabants	Anders, namelijk...
A1	Thuis, op school, op de sportclub (als je netter moet praten)	Met vrienden, op sociale media	-
B1	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-	-
C1	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-	-
A2	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-	-
B2	Op sociale media, alleen wanneer er wordt gevraagd om ABN te praten	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-
C2	Thuis, op het werk	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-
A3	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-	-
B3	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	Bij opa en oma	-
C3	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media, bij de theatervereniging	Thuis, op school, met vrienden, op de sportclub	-

Spreker	(Standaard-)Nederlands	Brabants	Anders, namelijk...
A4	Op school, met vrienden, op sociale media	Thuis, op de sportclub	-
B4	Thuis, op school, met vrienden, op sociale media	Thuis, met vrienden, op het werk, op sociale media, bij opa en oma	-
C4	Thuis, op school, met vrienden	Thuis, met vrienden, op de sportclub, op sociale media, op de scouting	-
A5	Thuis, op school, met vrienden, op het werk, op de sportclub, op sociale media	-	Straattaal: met vrienden, op sociale media
B5	Thuis, op school, met vrienden, op de sportclub, op sociale media	Thuis, op school, met vrienden	-
C5	Thuis, op school, met vrienden	Op school, met vrienden, op de sportclub, op sociale media	-

of gebruiken. Deelnemers met beperkte kennis van de traditionele dialectregels maar wel enige affiniteit met het Brabants zullen naar verwachting eerder hyperdialectvormen gebruiken.

4.4 Procedure

Een week voor aanvang van het onderzoek zijn de docenten en de schoolleiding schriftelijk geïnformeerd over het doel en de opzet van het onderzoek. Geïnteresseerde leerlingen konden zich aanmelden bij hun docent. De vijftien deelnemende leerlingen ondertekenden voor aanvang van het onderzoek een brief met *informed consent*. In de brief werden zij geïnformeerd over de inhoud van het onderzoek, namelijk een vertaalopdracht en een korte vragenlijst, de totale duur van het onderzoek inclusief instructie (45 minuten), het gebruik van de opnames na afloop van het onderzoek, privacy en een kleine vergoeding. Daarbij werd vermeld dat de vertaaltaak draaide om het geven van vertalingen van Standaardnederlandse zinnen naar de eigen Brabantse manier van praten, met leeftijdsgenoten onder elkaar. Woordgeslacht is daarbij bewust niet genoemd om zo natuurlijk mogelijke spraak te ontlokken (zie ook 4.2). Het onderzoek vond plaats in een vergaderruimte binnen de school tijdens de reguliere lessen. Deelnemers kregen eerst een korte YouTube-video te zien van stand-up comedian 'Braboneger' (Steven Brunswijk), getiteld *Je hoeft je niet te schamen!!* Deze video gaat over het gebruik en de acceptatie van verschillende taalvariëteiten, in het bijzonder Brabants dialect.¹² Deze video werd getoond om leerlingen te introduceren in het onderwerp en hun familiariteit met andere

variëteiten van het Nederlands (zoals genoemd in het filmpje: van Brabants tot Amsterdams tot straattaal) aan te spreken. Omdat de leerlingen net uit de les kwamen, waar Standaardnederlands wordt gesproken, moesten zij hierdoor het gevoel krijgen dat al het taalgebruik (zoals ze dat normaal met vrienden onder elkaar spreken) gepast was. Na de video kregen de deelnemers een korte mondelinge instructie van de onderzoeker waarbij zij nog vragen konden stellen. Daarna trok de onderzoeker zich terug tot een plek achter in de ruimte, uit het zicht van de deelnemers om de opnames zo min mogelijk te beïnvloeden.

5 Resultaten

5.1 Resultaten van de vertaaltaak

De deelnemers aan het onderzoek gaven in totaal 445 vertalingen van de 75 vertaalzinnen. Per zin varieert het aantal tussen de 5 à 10 vertalingen. Niet alle sprekers hebben even veel vertalingen gegeven. Het varieerde per groep hoe vaak een bepaalde deelnemer aan het woord kwam of zelf het woord nam. Tabel 7 bevat een totaaloverzicht van de verschillende typen variatie in de toepassing van geslachtsmarkering, met frequenties en percentages per type variatie. Vervolgens volgt per type een beschrijving met voorbeelden uit de dataset.

Tabel 7 Frequenties en percentages per type variatie in de vertaaltaak

Type variatie	Frequentie	Percentage
Vorm gelijk aan het Standaardnederlands (<i>un auto</i>)	312	70,11%
Traditionele vorm volgens de dialectregels (<i>unnen auto</i>)	18	4,05%
Compromisvorm (<i>unne hoed</i>)	20	4,49%
Fonologisch hyperdialectisme (<i>unnen koning</i>)	4	0,90%
Morfologisch hyperdialectisme (<i>unnen oma</i>)	63	14,16%
Fonologisch + morfologisch hyperdialectisme (<i>den camping</i>)	2	0,45%
Hypermarkering (<i>unnene koe</i>)	24	5,39%
Alternatieve vertaling gegeven zonder het naamwoord	2	0,45%
Totaal	445	100,0%

In de meeste vertalingen (70,11%) is sprake van vormen die gelijk zijn aan het Standaardnederlands. Dat wil zeggen dat er geen markering is gebruikt volgens de traditionele Brabantse dialectregels. De vormen bevatten geen speciaal adnominaal suffix voor mannelijk geslacht. De omissies van de typisch Brabantse mannelijke geslachtsmarkering zijn mogelijk het gevolg van processen van deflexie en dialectnivellering, waarbij de markering

van woordgeslacht een minder zichtbaar en minder vitaal dialectkenmerk wordt (zie ook paragraaf 1). In (8) en (9) staan voorbeelden van vormen die gelijk zijn aan het Standaardnederlands voor wat betreft de mannelijke geslachtsmarkering: 'un hele grote hoed' in plaats van 'unnen hele groten hoed' en 'die hond' in plaats van 'diejen hond'. Ondanks dat de mannelijke geslachtsmarkering ontbreekt, bevatten de voorbeelden wel andere dialectkenmerken, zoals het weglaten van de *-t* aan het einde van een woord ('wa' in plaats van 'wat') en de buigings-*e* bij het bijwoord 'heel' ('hele').

- (8) Hij het **un hele grote** hoed.
 “Hij heeft een heel grote hoed.”
- (9) Wa doe-**die hond** raar.
 “Wat doet die hond raar.”

De dataset bevat ook een klein aantal zinnen (4,05%) waarin sprekers wél de (volgens de traditionele dialectregels) verwachte markering hebben toegepast, zoals de voorbeelden in (10) tot en met (12) laten zien. De verwachte markering wordt zowel toegepast bij animate referenten zoals 'koning' als bij inanimaten en telbare referenten zoals 'auto', en *mass nouns* zoals 'onzin'.

- (10) Wat ik wel zou wille is **unnen** **auto**.
 een-_{masc2} ¹³auto-_{masc}
 “Wat ik wel zou willen is een auto.”
- (11) **Unne** **koning** zou’k wel wille ontmoete.
 een-_{masc1} koning-_{masc}
 “Een koning zou ik wel willen ontmoeten.”
- (12) Wa **nen** **onzin** is da.
 een-_{masc2} onzin-_{masc}
 “Wat een onzin is dat.”

Zoals verwacht op basis van de initiële enquêtedata (van *Vraag & Antwoord*) die zijn beschreven in paragraaf 3, bevat de dataset ook compromisvormen (4,49%) en hyperdialectismen (15,51%). Bij de compromisvormen (paragraaf 3) is er nog wel sprake van een Brabantse geslachtsmarkering, maar in afgesloten vorm, namelijk zonder de bindings-*n* die is verwacht volgens de deletieregel in (7). De vorm is als het ware een compromis tussen het dialect en het Standaardnederlands: er vindt verschuiving plaats richting de standaard

(van mannelijk 2 naar mannelijk 1; Tabel 1) maar er is toch nog een dialectkenmerk overgebleven, bijvoorbeeld ‘zenne auto’ in plaats van ‘zennen auto’ (13) en ‘unne tijger’ in plaats van ‘unnen tijger’ (14). In totaal bevatten 15 van de 20 compromisvormen een adjectief: in deze vertalingen is de verwachte markering wel aanwezig op het lidwoord of het bezittelijk of aanwijzend voornaamwoord, maar niet op het adjectief, bijvoorbeeld ‘unnen oude bruine hond’ in plaats van ‘unnen ouden bruinen hond’ (15). Dit zou erop kunnen wijzen dat Brabantse geslachtsmarkering bij adjectieven minder stabiel is dan bij determineerders, en dus ook eerder verdwijnt tijdens het proces van dialectnivellering.

- (13) Hij jaagt hard met **zenne** **auto**.
                                     zijn-_{masc1}   auto-_{masc}
 “Hij jaagt hard met zijn auto.”
- (14) We hebbe naar **unne** **tijger** gekeke.
                                     een-_{masc1}   tijger-_{masc}
 “We hebben naar een tijger gekeken.”
- (15) Opa het **unnen** **oude** **bruine** **hond**.
                                     een-_{masc2}   oud-_{masc1}   bruin-_{masc1}   hond-_{masc}
 “Opa heeft een oude bruine hond.”

Bij de hyperdialectismen kan onderscheid worden gemaakt tussen drie typen. Die worden hier beschreven als fonologische hyperdialectismen, morfologische hyperdialectismen of een combinatie van beide. Bij de fonologische hyperdialectismen (0,90%) is sprake van een bindings-*n* waar deze volgens de deletieregel in (7) niet verwacht is, omdat de beginklank van het zelfstandig naamwoord een andere is dan de regel voorschrijft (een andere klank dan een klinker, *h*, *b*, *d* of *t*). Voorbeelden zijn ‘unnen koning’ in plaats van ‘unne koning’ (16) en ‘unnen goeien dokter’ in plaats van ‘unne goeien dokter’ (17). In (17) is dus wel sprake van mannelijke markering op het adjectief (‘goeien’), maar is de bindings-*n* overgegeneraliseerd in het indefiniete lidwoord.

- (16) **Unnen** **koning** zou ‘k wel wille ontmoete.
                                     een-_{masc2}   koning-_{masc}
 “Een koning zou ik wel willen ontmoeten.”
- (17) Wat zij nodig hebt is **unnen** **goeien** **dokter**.
                                     een-_{masc2}   goed-_{masc2}   dokter-_{masc}
 “Wat zij nodig heeft is een goede dokter.”

Bij de morfologische hyperdialectismen (14,16%) is de mannelijke geslachtsmarkering met of zonder bindings-*n* overgegeneraliseerd in een vrouwelijke, onzijdige of meervoudige context.¹⁴ Het al dan niet verschijnen van de bindings-*n* volgt weliswaar de deletieregel in (7), maar de mannelijke markering congrueert niet met een mannelijk, enkelvoudig zelfstandig naamwoord. Voorbeelden zijn ‘unne koe’ (18), ‘unne koekske’ (19) en ‘den hoge spiegels’ (20).

- (18) **Unne koe** heb ‘k nog nooit geaaïd.

een-_{mascl} koe-_{fem}

“Een koe heb ik nog nooit geaaïd.”

- (19) **Unne koekske** kende gij wel bakke.

een-_{mascl} koekje-_{neut}

“Een koekje kan jij wel bakken.”

- (20) Hij ziet zichzelf in **den hoge spiegels.**

de-_{mascl} hoog-_{mascl} spiegel-_{mascl-pl}

“Hij ziet zichzelf in de hoge spiegels.”

Bij hyperdialectismen die zowel fonologisch als morfologisch zijn georiënteerd, ontbreekt niet alleen de congruentie tussen de markering en het geslacht van het zelfstandig naamwoord, maar is óók de bindings-*n* gerealiseerd bij een onverwachte klank. De dataset bevat twee van zulke vormen (0,45%), namelijk ‘den camping’ en ‘den zwarte koe’ (21).

- (21) **Den zwarte koe** staat op stal.

de-_{mascl} zwart-_{mascl} koe-_{fem}

“De zwarte koe staat op stal.”

Het laatste variatiepatroon betreft innovatieve markeringen (5,39%) die niet voorkwamen in eerdere datasets, zoals die van de enquête *Vraag & Antwoord*. Het gaat om gevallen waarin mannelijk geslacht als het ware dubbel wordt gemarkeerd, met twee suffixen. De typisch mannelijke geslachtsmarkering -*e(n)* wordt aan een adnominaal woord geplakt dat op zichzelf al een (al dan niet volgens de regels verwachte) mannelijke uitgang bevat, bijvoorbeeld ‘onzen’ + *e(n)* in ‘onzenen hond’ (22) en ‘den’ + *e(n)* in ‘denne koning’ (23). Dit is een zeer opmerkelijke observatie, want de sprekers gebruikten dit soort innovatieve markeringen niet alleen bij mannelijke zelfstandige naamwoorden maar ook bij vrouwelijke zelfstandige

naamwoorden (24) en meervoudsvormen (25). Er vindt hier dus niet alleen een vorm van overgeneralisatie plaats, zoals bij hyperdialectismen, maar ook iets extra's in de vorm van een dubbele markering. Om die reden noemen we deze innovatieve markeringen in Tabel 7 'hypermarkeringen'.

- (22) **Onzenen**   **hond**   die staot te blaffe.
          ons-_{masc2-masc2}   hond-_{masc}
          "Onze hond die staat te blaffen."
- (23) **Denne**   **koning**   hoefde gij niks wijs te make.
          de-_{masc2+masc1}   koning-_{masc}
          "De koning hoef je niks wijs te maken."
- (24) **Unnene**   **koe**   heb ik nog nooit geaaïd.
          een-_{masc2+masc1}   koe-_{fem}
          "Een koe heb ik nog nooit geaaïd."
- (25) Hij ziet zichzelf in   **dennen**   **hoge**   **spiegels**.
                                  de-_{masc2-masc2}   hoog-_{masc1}   spiegel-_{masc-pl}
          "Hij ziet zichzelf in de hoge spiegels."

De resultaten van de vertaaltaak bevestigen het beeld dat al ontstond op basis van de enquête *Vraag en Antwoord* (paragraaf 3). De toepassing van de Brabantse mannelijke geslachtsmarkering laat heel veel variatie zien en is niet langer zo stabiel als binnen het geslachtssysteem dat in paragraaf 2.2 is beschreven. Tabel 8 geeft per individuele spreker de variatie in de toepassing van geslachtsmarkering weer in vier categorieën (traditionele markering, compromisvorm, hyperdialectisme en hypermarkering).¹⁵

Uit Tabel 8 komt naar voren dat er geen sprekers zijn die volledig het traditionele systeem gebruikten voor het toekennen van uitgangen. Twee sprekers, C2 en A5, gebruikten helemaal geen geslachtsmarkering. Spreker A5 komt oorspronkelijk uit Rotterdam (zie Tabel 4) en heeft in de vragenlijst ook aangegeven geen Brabants dialect te spreken. Spreker C2 heeft aangegeven het dialect van Eindhoven te spreken, maar haar ouders komen uit de Achterhoek. Alle andere dertien sprekers gebruikten een of meerdere keren een vorm van markering. Het valt op dat de sprekers die traditionele markeringen toepasten, zoals A1, A4 en C4, óók compromisvormen, hyperdialectismen en hypermarkeringen gebruikten. Bovendien valt op dat spreker C1 en A3 in de vragenlijst aangaven geen dialect te spreken (Tabel 5), maar in de vertaaltaak toch enkele keren markeringen toepasten. De

Tabel 8 Frequenties en percentages per type variatie in de vertaaltaak uitgesplitst per spreker

Spreker	Aantal vertalingen	Traditionele markering	Com-promis-vorm	Hyperdi-alectisme	Hyper-marke-ring	Totaal aantal en per-centage markeringen	
A1	30	3	4	5	4	16	53,3%
B1	21	1	1	4	0	6	28,6%
C1	25	2	1	8	0	11	44,0%
A2	25	0	0	1	0	1	4,0%
B2	32	1	0	1	0	2	6,3%
C2	19	0	0	0	0	0	0,0%
A3	25	3	1	3	1	8	32,0%
B3	39	0	2	5	2	9	23,1%
C3	25	0	2	9	4	15	60,0%
A4	42	6	3	17	1	27	64,3%
B4	21	0	3	3	5	11	52,4%
C4	56	3	2	15	7	27	48,2%
A5	26	0	0	0	0	0	0,0%
B5	23	0	0	1	0	1	4,3%
C5	45	0	1	0	0	1	2,2%
Totaal	454	19	20	72	24	135	29,7%

gerapporteerde dialectkennis is dus niet noodzakelijk een goede voorspeller van de toepassing van geslachtsmarkering. Ook per groep deelnemers zijn er verschillen: de sprekers in de tweede groep (A2, B2 en C2) en de vijfde groep (A5, B5 en C5) gebruikten veel minder markeringen dan sprekers uit de andere drie groepen. De groepen sprekers waren telkens heterogeen, met verschillen in woonplaatsen en dialectkennis. Tijdens de vertaaltaak kunnen de deelnemers elkaar hebben beïnvloed waardoor er bewust of onbewust sprake was van convergentie: sprekers kunnen elkaar hebben geïmiteerd of kunnen talige kenmerken van elkaar hebben overgenomen. De sprekers A1, C3, A4 en C4 gaven de meeste vertalingen en pasten daarbij in bijna de helft of meer dan de helft van de vertalingen geslachtsmarkering toe. In de discussie (paragraaf 6.2) wordt de individuele variatie van deze vier sprekers nader besproken.

5.2 Resultaten van de pronominale referentietaak

Een interessante vraag is of de onverwachte markeringen, de verschillende soorten hyperdialectismen en hypermarkeringen, het gevolg kunnen zijn van een gebrekkige kennis van woordgeslacht. Is er een relatie tussen de scores op de pronominale referentietaak en de toepassing van adnominale markering in de vertaaltaak? Met andere woorden: heeft de toepassing van

geslachtsmarkering nog wel met lexicaal geslacht te maken? Met pronominale referentie (zie ook 2.1) wordt heel specifiek naar woordgeslacht gevraagd: sprekers moeten een keuze maken voor een verwijzwoord ('hij', 'zij' of 'het') dat past binnen de grammaticale context. De taak bevatte 27 zinnen met verschillende naamwoorden waarvoor sprekers een verwijzwoord moesten selecteren. In Tabel 9 is weergegeven hoeveel procent van de vijftien sprekers heeft verwezen met het verwijzwoord dat is verwacht volgens het grammaticale geslachtssysteem.¹⁶

Tabel 9 Percentages pronominale verwijzingen in de pronominale referentietask volgens het grammaticale systeem voor woordgeslacht (2.1)

Zelfstandig naamwoord	Verwijzwoord	Percentage volgens grammaticaal systeem
Koning	Hij	100,0%
Boer	Hij	100,0%
Oma	Zij	100,0%
Dokter	Hij	100,0%
Tante	Zij	100,0%
Hond	Hij	93,3%
Hoed	Hij	86,7%
Schommel	Hij	86,7%
Boot	Hij	80,0%
Tijger	Hij	73,3%
Auto	Hij	66,7%
Tuin	Hij	66,7%
Dag	Hij	53,3%
Bed	Het	46,7%
Koekje	Het	46,7%
Hemd	Het	40,0%
Boek	Het	40,0%
Koe	Zij	33,3%
Honing	Hij	26,7%
Informatie	Zij	13,3%
Bibliotheek	Zij	13,3%
Camping	Zij	13,3%
Hitte	Zij	6,7%
Onzin	Hij	6,7%
Paard	Het	6,7%
Haag	Zij	0,0%
Bank	Zij	0,0%

In de resultaten zijn de effecten van de processen van masculinisering en hersemantisering (2.1) duidelijk zichtbaar, in lijn met de Individuatiehiërarchie in (5). Een overzicht van alle scores op de pronominale referentietask en de

keuze voor alternatieve pronomina staat in de Appendix. De percentages in Tabel 9 laten zien dat naar (menselijke) animate zelfstandige naamwoorden zoals 'koning', 'boer', 'oma', 'dokter' en 'tante' door alle deelnemers met het grammaticaal verwachte pronomen wordt verwezen (score van 100%). Bij de zogenaamde *mass nouns*, 'honing', 'informatie', 'hitte' en 'onzin' laten de deelnemers vaak afwijkingen zien van het grammaticale systeem (score tussen 6,7% en 26,7%). Bovendien valt op dat zij hier in de meeste gevallen met het pronomen 'het' verwijzen, wat past binnen de beschreven overgang van een grammaticaal naar een meer semantisch systeem voor geslachtsmarkering. Zoals verwacht volgens de Individuatiehiërarchie gebruiken deelnemers wel iets vaker grammaticaal verwachte pronomina bij niet-abstracte (begrensde) woorden zoals 'honing' (26,7%) dan bij abstracte (onbegrensde) woorden zoals 'informatie' (13,3%) en 'onzin' (6,7%). Naar de vrouwelijke zelfstandige naamwoorden 'bank' en 'haag' wordt door geen enkele deelnemer met een vrouwelijk pronomen verwezen, en ook bij de woorden 'bibliotheek' en 'camping' ligt het percentage laag (13,3%).¹⁷ Hetzelfde valt op bij onzijdige zelfstandige naamwoorden als 'bed', 'boek', 'hemd' en 'paard'. Dat deelnemers hier de voorkeur geven aan het mannelijke pronomen 'hij' kan worden verklaard door de algemene tendens van masculinisering waarbij naar telbare referenten steeds vaker wordt verwezen met 'hij'. Opmerkelijk is dat zelfs bij het woord 'koekje', een diminutief dat in grammaticaal opzicht altijd onzijdig geslacht heeft, slechts door 46,7% van de sprekers het verwijzwoord 'het' is gekozen. Ondanks dat 'hij' vaak de voorkeur krijgt bij telbare referenten, wordt door sommige sprekers soms ook naar mannelijke of vrouwelijke *de*-woorden zoals 'camping', 'haag', 'bank' en 'dag' verwezen met 'het'. Mogelijk treedt 'het' hier op als *default*, doordat sprekers onzeker zijn over het grammaticale geslacht. Het gebruik van 'het' is een manier om de keuze tussen mannelijk en vrouwelijk geslacht te omzeilen (De Vogelaer & De Sutter 2011). In het algemeen laten de resultaten op de pronominale referentietaak zien dat de deelnemers (vrij) veel moeite hadden met het selecteren van grammaticaal verwachte pronomina. De individuele scores op de taak variëren tussen 40,7% (laagste individuele score) en 70,4% (hoogste individuele score).

De grote mate van variatie in de pronominale referentietaak verklaart echter niet direct de grote mate van variatie in de toepassing van geslachtsmarkering in de vertaaltaak. Uit de resultaten blijkt dat het al dan niet selecteren van de verwachte pronomina in de referentietaak in dit kleinschalige onderzoek geen voorspeller was voor het al dan niet toepassen van de verwachte geslachtsmarkering in de vertaaltaak. Ter illustratie: in (26) en (27)

is mannelijke geslachtsmarkering toegepast, terwijl de sprekers (in dit geval C1, C3 en A4) met ‘het’ verwezen naar ‘bed’ en ‘koekje’ in de vertaaltaak.

- (26) **Menne** **bed** heb ik al opgemaakt.
 mijn-_{masci} bed-_{neut}
 “Mijn bed heb ik al opgemaakt.”

- (27) **Unne** **koekje** kan hij wel bakke.
 een-_{masci} koekje-_{neut}
 “Een koekje kan hij wel bakken.”

Hiermee rijst de vraag of sprekers eigenlijk wel woordgeslachtskennis gebruiken bij het toepassen van adnominale suffixen. Als zij een mannelijke uitgang gebruiken, doen ze dat dan om congruentie uit te drukken met het lexicaal genus of speelt deze congruentie geen rol meer, met de in paragraaf 5.1 beschreven variatie tot gevolg? Deze vraag is hier niet specifiek onderzocht – en het aantal observaties is in het huidige onderzoek ook te klein om algemene uitspraken te doen – maar de vertaaltaak bevat wel interactie waaruit blijkt dat kennis van lexicaal geslacht in elk geval niet voor alle sprekers een garantie is voor het toepassen van de verwachte geslachtsmarkering. Het onderstaande citaat uit de vertaaltaak gaat hierover.

- C4: **Menne** **tènte** lècht ècht hillemaal nooit, maar **men** **oom** wel.
 mijn-_{masci} tante-_{fem} mijn-_{fem} oom-_{masc}
 “Mijn tante lacht helemaal nooit, maar mijn oom wel.”
- B4: Lècht (lacht).
- A4: Maar **men** **oom** wel.
 mijn-_{fem} oom-_{masc}
- B4: Ja.
- B4: Is ut **men** of **menne**?
 mijn-_{fem} mijn-_{masci}
 “Is het ‘men’ of ‘menne’?”
- B4: Maar **menne** **oom** wel of **men** **oom** wel?
 mijn-_{masci} oom-_{masc} mijn-_{fem} oom-_{masc}
- C4: Ligt eraan of je vrouwelijk of mannelijk zit volges mij.
 “Ligt eraan of je vrouwelijk of mannelijk zit volgens mij.”
- A4: **Zen** **oom**.
 zijn-_{fem} oom-_{masc}
 “Zijn oom.”

C4:   **Men   oom,   menne   tante. Ja.**
           mijn-_{fem} oom-_{masc} mijn-_{masc} tante-_{fem}
           “Mijn oom, mijn tante. Ja.”

In dit citaat valt vooral de inbreng van spreker C4 op. Deze spreker geeft specifiek aan dat adnominale uitgangen volgens hem iets te maken hebben met mannelijk en vrouwelijk woordgeslacht. Uit zijn vertaling ‘men oom, menne tante’ blijkt echter dat hij de traditionele dialectregel omdraait: hij plakt de mannelijke uitgang *-e* aan het bezittelijk voornaamwoord vóór het vrouwelijke woord ‘tante’ in plaats van vóór het mannelijke woord ‘oom’; hij denkt dus dat dit suffix vrouwelijk in plaats van mannelijk geslacht markeert. In dit specifieke voorbeeld is de situatie nog wat complexer, omdat ‘oom’ en ‘tante’ verwantschapsnamen zijn. Die krijgen in het Brabants meestal geen adnominale markering, dus ‘men oom’ en ‘men tante’ (De Schutter 2013: 303). Uit het bovenstaande citaat blijkt hoe dan ook dat deze spreker in zekere zin kennis heeft van een grammaticale dialectregel die uitgangen voorschrijft op basis van het woordgeslacht, maar de precieze inhoud van die regel is voor hem onduidelijk. Dit voorbeeld laat ook zien dat de enorme variatie in geslachtsmarkeringen mogelijk het gevolg is van linguïstische onzekerheid: sprekers willen volgens de dialectnormen praten maar ze weten niet precies wat die grammaticale regels zijn.¹⁸ Maar waarom zouden sprekers volgens de dialectnormen willen praten? In de volgende paragraaf wordt de relatie tussen de gevonden variatie en identiteitsconstructie bediscussieerd.

6   Discussie

In deze paragraaf gaan we in op mogelijke oorzaken voor de toename aan verscheidenheid in de adnominale geslachtsmarkeringen die zijn geïmpliceerd in paragraaf 5.1. In het eerste deel van de discussie (paragraaf 6.1) wordt de variatie besproken vanuit een sociolinguïstisch (taalextern) perspectief, en in het tweede deel van de discussie (paragraaf 6.2) vanuit een individueel (taalintern) perspectief.

6.1   Variatie in de vertaaltaak vanuit een sociolinguïstisch perspectief

Een interessant perspectief op de enorme variatie in de toepassing van geslachtsmarkeringen is de sociale dimensie: wat doen de markeerders van grammaticaal geslacht precies op het sociolinguïstische vlak? In deze

paragraaf zetten we eerst adequate theoretische concepten uiteen, vervolgens koppelen we die aan de situatie van ons onderzoek en analyseren we de data op basis van eerder werk waarin hyperdialectismen met regionale identificatie in verband worden gebracht.

Het taalgebruik waar het hier om gaat is een repertoire van regionale omgangstaal, dat zich op het continuüm bevindt dat zich uitstrekt van lokale dialecten tot aan een Brabants gekleurd Algemeen Nederlands (zie paragraaf 1: diaglossie; Auer 2005, 2011). Hoewel de lokale dialecten op hun retour zijn en allerlei dialectkenmerken vervagen en verdwijnen, zien we dat de geslachtsmarkeringen standhouden, omdat ze een belangrijke rol spelen in lokale of regionale identificatie door middel van het taalgebruik (Johnstone & Kiesling 2008). De markeerders fungeren als sjibbolets, omdat ze worden geassocieerd met het taalgebruik van een bepaalde groep mensen, Brabanders in dit geval (cf. Cornips e.a. 2018; Swanenberg 2018, 2019). Daarbij worden ze anders dan traditioneel toegepast in de vorm van hyperdialectismen en hypermarkeringen, en hebben ze mogelijk ook een andere betekenis dan voorheen. De kenmerken kunnen namelijk een dynamisch prestige beogen dat wordt geassocieerd met de plaatselijke jeugdcultuur (Grondelaers, Van Gent & Van Hout 2015). Ze representeren dan de solidariteit onder jongeren die deze dialectkenmerken inzetten om doelbewust af te wijken van de canonieke markeringen. Dat er in de vertaaltak juist ook grote verschillen waren in de toepassing van geslachtsmarkering per groep sprekers, kan een aanwijzing zijn voor deze vorm van solidariteit: sprekers passen hun spreekstijl aan elkaar aan en creëren daarmee een groepsgevoel dat in dit geval ook is verbonden met regionale identificatie via regionaal taalgebruik.

De markeerders indexeren dus een sociaal-culturele identiteit, om precies te zijn een regionale identiteit. Met indexeren bedoelen we hier het wijzen op specifieke betekenissen door talige kenmerken (Eckert 2019: 754) in een benadering waarin taal als sociale praxis wordt beschouwd (Blommaert 2006, 2010; Eckert, 2012, 2019). In een dergelijke benadering is het taalgebruik, inclusief het gebruik van markeerders op de nieuwe manieren die we hier beschrijven, verbonden aan de interactieve context waarin het plaatsvindt, en dat geeft de markeerders culturele betekenis (Blommaert 2010; Eckert 2012). De culturele variatie aan betekenissen vormt de indexicaliteit van de markeerders, die gebonden zijn aan de lokale en situationele context. *Indexical order* laat zien hoe veranderlijk indexicaliteit is (Agha 2005; Eckert 2012). In eerste instantie kan een talig kenmerk zoals de markeerders, wijzen op een bepaalde culturele context (*1st-order indexicality*); ze zullen dan worden herkend door sprekers die

dat kenmerk gebruiken als wijzend op een bepaalde context en vervolgens ook worden toegepast om die context te scheppen om zich te identificeren met een culturele context (*2nd-order indexicality*). Vervolgens kunnen de kenmerken door anderen als stereotiep worden geassocieerd met die culturele context. De kenmerken worden dan gezien als typische eigenschappen van de semiotische praktijk van die bepaalde groep (*3rd-order indexicality*; Silverstein 2003). Deze processen worden beschreven als *enregisterment* (Agha 2003, 2005), waarin “linguistic (and accompanying nonlinguistic) signs come to be recognized as indexing pragmatic features of interpersonal role (persona) and relationship” (Agha 2005: 57). In ons geval kunnen de markeerders fungeren als sjibbolet en wijzen op een bepaalde culturele context (Brabants spreken als onderdeel van het Brabander zijn, d.w.z. een dialectkenmerk gebruiken om regionale identiteit uit te drukken) en de bijbehorende associaties en stereotypen. Een ander voorbeeld is de zachte *g*, die wordt geassocieerd met het taalgebruik van beneden de grote rivieren, maar ook met de Brabantse en Limburgse identiteit, met haar katholicisme, carnaval, gemoedelijkheid, gezelligheid enzovoort (Cornips, De Rooij & Stengs 2012), maar ook met onaangepast gedrag van stoere jongens op straat, zoals de New Kids in Maaskantje (Swanenberg 2019).

Een sjibbolet fungeert dus als een opvallende talige vorm die herkend en erkend wordt als onderdeel van een onderscheidend register, in dit geval het Brabantse register (Agha 2007: 81). Deze talige vorm wordt herkend als onderdeel van een specifiek semiotisch register en voegt zo waarde toe aan de constructie van sociale regionale identiteiten. Daarmee zijn de markeerders belangrijke bouwstenen van de regionale identiteit en worden ze door sprekers ingezet om zich te associëren met een bepaalde plaats en om zich die plaats toe te eigenen (Cornips e.a. 2018).

Uit de data uit ons onderzoek blijkt nu dat de geslachtsmarkeerders worden overgegeneraliseerd. Hyperdialectismen zijn vormen waarin de dialectvorm, de geslachtsmarkering in dit geval, wordt ingezet op onverwachte plaatsen. Als symbool voor dialectgebruik kan het hyperdialectisme weergeven dat men trouw is aan en trots is op het dialect en de regio: “[it] becomes a local dialect symbol, and the use of that pronunciation a way of indicating dialect and local loyalty” (Trudgill 1986: 75). Hyperdialectismen zijn uitingen van het bewustzijn van of zelfs de trots op de regionale identiteit. Als iemand zich met Brabant associeert en identificeert, dan wil die persoon ook Brabants klinken. Het markeren van woordgeslacht hoort daarbij, ook als dat wordt overdreven en tegen traditionele grammaticaregels indruist.

In het proefschrift van Wagemakers (2017) over regionale identificatie in Noord-Brabant zijn drie hoofdmotieven aan te wijzen voor het identificeren met een streek, i.c. Brabant. De streek waarmee iemand zich identificeert is de directe leefomgeving en die is er gewoon; regionale identificatie is daarmee heel *alledaags*, gewoon of zelfs banaal (Billig 1995). Het hoeft niet te gaan om een bepaalde geografische eenheid die precies aanwijsbaar is op een landkaart, al lijkt dat wel zo, als we in termen spreken van Limburgs zijn of Brabants zijn. Het gaat in werkelijkheid eerder om een vaag idee van de streek die bepaald is door iemands eigen directe leefomgeving (hoe pluriform die als gevolg van globalisering en mobiliteit ook is) en die op verschillende schalen wordt ervaren (van straat en wijk tot aan stad en streek; Hospers 2015: 20-22). Daarmee zijn we bij het tweede punt: *nabijheid*. Bovendien bestaat het idee van de streek waarmee je je identificeert uit wat je *weet en herkent* van je leefomgeving, hetgeen je de mogelijkheid biedt om je thuis te voelen en ergens thuis te horen. Regionale identificatie is het identificeren met *hier*, waar men woont, werkt en leeft.

Interessant is dat we in het werk van Wagemakers een spreker van dialect met hyperdialectismen vinden: een van de deelnemers aan een focusgroepinterview op een vmbo-school in Helmond is Bas (pseudoniem), die zichzelf een echte Helmonder vindt. Hij zegt dat meerdere malen. In het interview met de groep waar Bas bij zit, zegt een van zijn klasgenoten dat Bas bovenaan het lijstje komt als het gaat om 'een echte Helmonder zijn' en de andere klasgenoten beamen dat. Maar in het andere groepsinterview van Wagemakers zeggen deelnemers dat ze Bas helemaal niet Helmonds of Brabants vinden, juist omdat hij niet 'echt dialect' kan spreken en niet-bestaande woorden gebruikt:

Sandra: wie van jullie vindt zich een echte Brabander?

(...)

Mark: ik praat ook gewoon met een Brabants Helmonds accent, dat kan je over Benny niet zeggen (...) en sociaal eigenlijk wel, want gedrag van de Brabander is gewoon asociaal en schaamt zijn eigen nergens voor.

Sam: ja maar niet zo erg, schaam me eigen minder. Gio, ja eigenlijk ook wel maar niet, niet echt heel overdreven, en Bas is gewoon een wannabe Helmonder; ja echt fucking nep-Helmonder, niet normaal man

Sandra: waarom vinden jullie hem een wannabe Helmonder?

Mark: ja gewoon, hij praat echt plat Helmonds en dan verzint hij weer Helmondse woorden. In Helmonds heb je gewoon woorden die gewoon niet bestaan, hij plakt er gewoon 'n andere klinker achter dat

helemaal niet Helmonds is en zo. Dat is gewoon zo en ook gewoon Brabantse woorden. Gewoon eigenlijk. Om stoer te doen praat hij gewoon Helmonds, maar hij ken het totaal niet.

Sam: kiekt, kiekt hem doen.

Focusgroep, Helmond, mei 2014 (Wagemakers 2017)

“Hij plakt er gewoon een andere klinker achter”, dat gaat over de hier besproken hyperdialectismen, namelijk de mannelijke geslachtsmarkering *-e(n)*. Bas probeert als een echte Helmonder te klinken, maar niet alle klasgenoten waarderen dat. Door zijn gebruik van hyperdialectismen wordt hij door sommigen als *wannabe* gezien (hij doet té erg zijn best om Brabants te klinken). Het maakt daarbij verschil of de klasgenoten zelf Helmonds spreken: alleen als men zelf dialect kan spreken, herkent men de hyperdialectismen.

Toch worden hyperdialectismen in het algemeen niet zo negatief beoordeeld, zoals blijkt uit onderzoek in Eindhoven van Slaats (2017). In haar onderzoek moesten sprekers schriftelijk de grammaticaliteit van een aantal zinnen beoordelen, waarbij het dialect van de eigen woonplaats gold als de norm. In Tabel 10 zijn voorbeelden van deze grammaticaliteitsoordelen weergegeven.¹⁹

Tabel 10 Welke zin is correct in het dialect van je woonplaats? (N=176)

Testzin	Type	Frequentie
<i>'n goei bed</i> is correct	Traditionele vorm	142
<i>unne goeien bed</i> is correct	Hyperdialectisme	17
<i>'n jong dochter</i> is correct	Traditionele vorm	84
<i>unne jongen dochter</i> is correct	Hyperdialectisme	46

Uit Tabel 10 blijkt dat de meeste sprekers de traditionele vormen (*'n goei bed*; *'n jong dochter*) als correct beoordelen, maar er zijn ook sprekers die de hyperdialectismen (*unne goeien bed*; *unne jongen dochter*) als correct aanmerken. Wel blijkt dat vooral jonge informanten de hyperdialectismen accepteren. Bij de *bed*-zin zijn alle 17 informanten jonger dan 30 jaar, bij de *dochter*-zin zijn 41 van de 46 informanten jonger dan 30. In totaal (dan gaat het om 20 van deze vragen in het onderzoek van Slaats) beoordeelde 64% van de informanten jonger dan 30 jaar de traditionele vorm als de correcte en vond 36% de zin met het hyperdialectisme correct; van de informanten ouder dan 30 jaar beoordeelde 83% de traditionele vorm als de correcte, en vond 17% de zin met het hyperdialectisme correct. In een andere taak in dit onderzoek stelde Slaats de vraag wat men vond van sprekers die hyperdialectismen gebruiken. De meeste informanten vinden zulke sprekers

de belangrijkste kenmerken van de vier sprekers die vaak aan het woord kwamen en daarbij ook in de helft of meer van de vertalingen geslachtsmarkering gebruikten. Een deel van Tabel 8, specifiek voor deze sprekers, is hieronder herhaald als Tabel 11.

Tabel 11 Frequenties en percentages per type variatie in de vertaaltaak (sprekers A1, C3, A4 en C4)

Spreker	Aantal vertalin- gen	Traditionele markering	Compro- misvorm	Hyperdia- lectisme	Hyper- marke- ring	Totaal aantal en percentage marke- ringen
A1	30	3	4	5	4	16 53,3%
C3	25	0	2	9	4	15 60,0%
A4	42	6	3	17	1	27 64,3%
C4	56	3	2	15	7	27 48,2%

Spreker A1

Spreker A1 (man, 16 jaar) zat tijdens het onderzoek in vwo 4 en had als woonplaats Eindhoven. Hij gaf aan het dialect van Brabant te spreken, terwijl zijn ouders geen dialect spreken. Deze spreker gebruikt Brabants met vrienden en op sociale media. In de vertaaltaak gaf hij 30 vertalingen en in 53,3% daarvan paste hij geslachtsmarkering toe. Hij gebruikte niet alleen traditionele markeringen (bijvoorbeeld ‘onzen hond die staat te blaffen’) maar ook compromisvormen (zoals ‘unne goeie dokter’ in plaats van ‘unne goeien dokter’), hyperdialectismen (bijvoorbeeld ‘dien hitte’ in plaats van ‘die hitte’) en hypermarkeringen (zoals ‘het kind zit op onzene schommel’). Daarbij valt op dat de markeringen verschenen bij alle determineerders (definiëte en indefiniëte lidwoorden, aanwijzende voornaamwoorden en bezittelijke voornaamwoorden), en ook bij meervoudsvormen (bijvoorbeeld ‘den hoge spiegels’), maar niet op adjectieven. De bindings-*n* werd toegepast voor de verwachte beginconsonanten *h*, *b*, *d* en de klinker *o*, maar ook voor *g* (‘onzen geblonde koning’). Met betrekking tot de markering op het indefiniëte lidwoord valt op dat deze alleen verscheen wanneer het lidwoord in een niet-canoniëke positie stond, zoals bij rechtsdislocatie (28-29) en de *wat een*-constructie (30). Bij indefiniëte lidwoorden in canoniëke positie ontbreekt de markering (31-32).²¹

- (28) Wat ik wel zou willen is   **unnen**   **auto.**
    een-_{masc2}   auto-_{masc}
     “Wat ik wel zou willen is een auto.”

- (29) Wat zij nodig het is **unne** **goeie** **dokter.**
   een-_{masci} goed-_{masci} dokter-_{masc}
 “Wat zij nodig heeft is een goede dokter.”
- (30) Wat **unne** **zoete** **honing** is da!
   een-_{masci} zoet-_{masci} honing-_{masc}
 “Wat een zoete honing is dat!”
- (31) Hij het **un hele grote hoed.**
 “Hij heeft een heel grote hoed.”
- (32) Ze hedde ’n **tijger** geaaïd.
 “Ze hebben een tijger geaaïd.”

Spreker C3

Spreker C3 (man, 17 jaar) zat tijdens het onderzoek in vwo 5, woonde in Aalst-Waalre en had als eerdere woonplaats Schijndel. Hij vulde in het dialect van Brabant te spreken, en zijn ouders zowel het dialect van Brabant als de stadsdialecten van Haarlem en Alkmaar. Hij gebruikt Brabants thuis, op school, met vrienden en op de sportclub. In de vertaaltaak gaf spreker C3 in totaal 25 vertalingen en in 60,0% daarvan paste hij geslachtsmarkering toe. In tegenstelling tot spreker A1 gebruikte hij geen traditionele markeringen, maar wel compromisvormen, hyperdialectismen en hypermarkeringen. De mannelijke (hyper)vormen kwamen voor bij alle typen determineerders, bij zowel mannelijk (bijvoorbeeld ‘onzene schommel’), vrouwelijk (zoals ‘den oma’, ‘unnene koe’) als onzijdig geslacht (bijvoorbeeld ‘menne bed’) en ook bij meervouden (bijvoorbeeld ‘den dikke takken’). Niet alleen vóór de verwachte beginconsonanten *h*, *b*, *d* en de klinkers *e*, *i*, *o* verscheen de bindings-*n*, maar ook voor de *k* (‘unnen koning’). Bovendien viel op dat de mannelijke woorden ‘tijger’ en ‘boer’ geen markering kregen in een canonieke zinspositie (33-34) maar wel bij vooropplaatsing (35-36). De adjectieven kregen daarbij geen bindings-*n*.

- (33) We hedde naar **de tijger** gekeke.
 “We hebben naar de tijger gekeken”
- (34) Hedde gij **de boer** gezien?
 “Heb je de boer gezien?”

- (35) **Diene bange tijger** het ze nie gezien.
 die-_{masc2+masc1} bang-_{masc1} tijger-_{masc}
 “Die bange tijger heeft ze niet gezien.”

- (36) **Dem dikke boer,** ik ken ’m eiglijk nie.
 de-_{masc2} dik-_{masc1} boer-_{masc}
 “De dikke boer, ik ken hem eigenlijk niet.”

Spreker A4

Spreker A4 (man, 14 jaar) zat tijdens het onderzoek in vmbo 3, woonde in Nuenen en had als eerdere woonplaats Helmond. In de vragenlijst gaf hij aan het dialect van Brabant te spreken, net als zijn ouders. Hij gebruikt Brabants thuis en op de sportclub. Spreker A4 gaf in de vertaaltaak 42 vertalingen waarvan hij in 64,3% van de gevallen geslachtsmarkering toepaste. Hij gebruikte ten opzichte van de andere sprekers de meeste traditionele markeringen (6) en hyperdialectismen (17). De mannelijke (hyper)vormen kwamen voor bij alle typen determineerders, bij zowel mannelijk geslacht (bijvoorbeeld ‘den boer’) als vrouwelijk geslacht (bijvoorbeeld ‘den oma’), onzijdig geslacht (zoals ‘unne pèrd’ – ‘paard’) en meervoudsvormen (bijvoorbeeld ‘dizzen donkere schoene’). In tegenstelling tot spreker A1 en C3 gebruikte spreker A4 ook drie keer de mannelijke bindings-*n* bij adjectieven voor respectievelijk twee mannelijke woorden en één vrouwelijk woord (‘blauwen auto’, ‘dien dikken boer’, ‘un hoge groenen haag’) en één keer op het bijwoord ‘heel’ (‘den helen dag’).²² Spreker A4 paste de bindings-*n* niet alleen toe voor de verwachte beginconsonanten *h*, *b*, *d* en de klinkers *i*, *o* maar ook voor de beginklanken *g* (‘den grootste onzin’) en *k* (*c*) (‘den camping’). Verder valt op dat de (hyper)markeringen die hij gebruikte voorkwamen op verschillende posities in de zin. De zinsparen in (37-38), (39-40) en (41-42) laten zien dat spreker A4 bij hetzelfde naamwoord (met weliswaar een andere determineerder) zowel in niet-canonieke posities (na vooropplaatsing of rechtsdislocatie) als in canonieke posities markering toepast.

- (37) **Den oude tante** heb ik nie gezien.
 de-_{masc2} oud-_{masc1} tante-_{fem}
 “De oude tante heb ik niet gezien.”

- (38) **Zij is unne dure tante.**
 een-_{masc1} duur-_{masc1} tante-_{fem}
 “Zij is een dure tante.”

- (39) Wat ik wel zou willen, is **unnen** **òto**.
   een-_{masc2}   auto-_{masc}
 “Wat ik wel zou willen, is een auto.”
- (40) **Den**   **blauwe**   **auto**   heb ik verkocht.
       de-_{masc2}   blauw-_{masc1}   auto-_{masc}
 “De blauwe auto heb ik verkocht.”
- (41) Wat **unne**   **informaotie** op ’t internet!
                   een-_{masc1}   informatie-_{fem}
 “Wat een informatie op het internet!”
- (42) **Den**   **informatie**   heb ik vandaag verzameld.
       de-_{masc2}   informatie-_{fem}
 “De (die) informatie heb ik vandaag verzameld.”
- Dit was echter niet altijd het geval. In de paren (43-44), (45-46) en (47-48) krijgt de zinsinitiële constituent wél markering en de niet-zinsinitiële constituent (met weliswaar een andere determineerder) niet. Mogelijk houdt dit verschil ook verband met de positie binnen de zin (nadruk na vooropplaatsing).
- (43) **Onzenen**   **hond**   stèt te blèf’n.
       ons-_{masc2-masc2}   hond-_{masc}
 “Onze hond staat te blaffen.”
- (44) Opa heeft **un ouwe bruine hond**.
 “Opa heeft een oude bruine hond.”
- (45) **Dien**   **dikken**   **boer**,   ik ken ’m eigenlijk niet.
       die-_{masc2}   dik-_{masc2}   boer-_{masc}
 “Die dikke boer, ik ken hem eigenlijk niet.”
- (46) Er was eens **un hele arme boer**.
 “Er was eens een heel arme boer.”
- (47) **Menne**   **bèzje**   **bank**   heb ik verkocht.
       mijn-_{masc1}   beige-_{masc1}   bank-_{fem}
 “Mijn beige bank heb ik verkocht.”

- (48) Hij ligt alleen op **de bank** te zappen.
 “Hij ligt alleen op de bank te zappen.”

Spreker C4

Spreker C4 (man, 14) jaar komt uit dezelfde groep als spreker A4. Ook hij zat tijdens het onderzoek in vmbo 3 en had als woonplaats Veldhoven. Net als de overige drie sprekers uit deze paragraaf gaf spreker C4 aan het dialect van Brabant te spreken, hetzelfde geldt voor zijn ouders. Hij gebruikt het Brabants thuis, met vrienden, op de sportclub, op sociale media en op de scouting. Spreker C4 gaf in totaal 56 vertalingen en in 48,2% daarvan paste hij geslachtsmarkering toe. Net zoals spreker A4 gebruikte hij veel (15) hyperdialectismen. Daarnaast was spreker C4 degene met de meeste hypermarkeringen (zoals ‘denne hoed’, ‘denne camping’, ‘onzene hond’), 7 in totaal. Evenals de overige drie sprekers die in deze paragraaf zijn beschreven, gebruikte C4 (hyper)markeringen bij alle typen determineerders en bij zowel mannelijk geslacht (zoals ‘onzene hond’) als vrouwelijk geslacht (bijvoorbeeld ‘unne koe’, ‘den hitte’), onzijdig geslacht (zoals ‘unne koekske’) en meervouden (zoals ‘den blauwe broeke’). De mannelijke bindings-*n* wordt door spreker C4 toegepast voor de verwachte beginconsonanten *b*, *d*, *h* maar ook voor *g* (‘unnen goeien dokter’) en *z* (‘den zwarte koe’). Hij gebruikte één keer de mannelijke bindings-*n* op het adjectief in ‘unnen goeien dokter’. Ook spreker C4 heeft een aantal woorden twee of drie keer vertaald, met verschillende determineerders en in verschillende zinsposities. In de zinsparen in (49-50), (51-52) en (53-54) is in beide vertalingen sprake van hyperdialectismen: een mannelijke markering bij een vrouwelijk of onzijdig woord.

- (49) **Menne   tène   lècht** hillemaal nooit, maar men oom wel.
 mijn-_{mascl}   tante-_{fem}
 “Mijn tante lacht helemaal nooit, maar mijn oom wel.”

- (50) Zij is **unne   dure   tante.**
             een-_{mascl}   duur-_{mascl}   tante-_{fem}
 “Zij is een dure tante.”

- (51) **Den   zwarte   koe** staat op stal.
 de-_{mascl2}   zwarte-_{mascl}   koe-_{fem}
 “De zwarte koe staat op stal.”

- (52) **Unne koe** hebbe gik nog nooit geàid.

een-_{mascl} koe-_{fem}

“Een koe heb ik nog nooit geaaïd.”

- (53) **Unne koekske** kende gij wel bakke.

een-_{mascl} koekje-_{neut}

“Een koekje kan jij wel bakken.”

- (54) Ik heb **unne koekske** gegeten.

een-_{mascl} koekje-_{neut}

“Ik heb een koekje gegeten.”

Er zijn echter ook voorbeelden van zinsparen waarbij C4 hetzelfde naamwoord niet van geslachtsmarkering voorziet in canonieke positie (55) en (57), maar wel bij rechtsdislocatie (56) of na vooropplaatsing (58).

- (55) Hedde gij 't al an **de dokter** gevraagd?

de-_{mascl} dokter-_{masc}

“Heb je het al aan de dokter gevraagd?”

- (56) Wat zij nodig hebt, is **unnen goeien dokter.**

een-_{mascl2} goed-_{mascl2} dokter-_{masc}

“Wat zij nodig heeft, is een goede dokter.”

- (57) We zijn drie nacht'n op **de camping** geblève.

“We zijn drie nachten op de camping gebleven.”

- (58) **Denne camping** vind ik 't moist.

de-_{mascl2+mascl} camping-_{fem}

“Die/de camping vind ik het mooist.”

Dit beknopte overzicht van de variatiepatronen van vier individuele sprekers laat een aantal dingen zien. De sprekers die traditionele markeringen toepasten, produceerden ook compromisvormen en hypervormen. Dit wijst op de instabiliteit van het systeem. Deze instabiliteit werd ook al gevonden in de online vragenlijsten van *Vraag & Antwoord* (paragraaf 3), die vooral door ouderen werden ingevuld. In deze kleine steekproef van jonge sprekers was echter sprake van meer variatie, met naast compromisvormen en hyperdialectismen ook hypermarkeringen.

In paragraaf 3 is het onderscheid tussen twee typen hyperdialectismen beschreven (Hinskens 2014). De meeste jongeren in de vertaaltaak hadden wel enige dialectkennis, maar ze zijn niet meer zoals de oudere generaties opgegroeid met dialect. Dit leidt tot veel variatie en innovaties ten opzichte van het traditionele dialect. De jongeren in de vertaaltaak kunnen daarom het best worden getypeerd als semi-sprekers die hyperdialectismen van het tweede type produceren. Dat wil zeggen dat zij een typisch dialectkenmerk (in dit geval geslachtsmarkering) toepassen in een context waar het historisch gezien niet thuishoort, doordat ze onvoldoende kennis hebben van de dialectgrammatica. De vraag is echter of deze hyperdialectismen en hypermarkeringen inderdaad 'onvoorspelbaar' zijn, zoals beschreven in paragraaf 3, of dat in de enorme hoeveelheid variatie patronen kunnen worden aangewezen. In dit artikel is een eerste aanzet gedaan om deze variatie te categoriseren (zie ook Tabel 7).

De variaties die de individuele sprekers laten zien, zoals beschreven in de huidige paragraaf, geven veel aanleiding om verder te onderzoeken of markeringen alleen nog geslacht markeren. Als er adnominale markeringen werden toegepast, gebeurde dit aanzienlijk vaker op de determineerder dan op het adjectief. Daardoor ontbrak regelmatig de congruentie binnen de naamwoordgroep. Omdat geslachtsmarkering juist ook in niet-canonieke zinsposities (bijvoorbeeld na vooropplaatsing of na rechtsdislocatie) lijkt te worden toegepast, is het relevant om verder te onderzoeken hoe informatiestructuur samenhangt met het gebruik van hyperdialectismen en hypermarkeringen (zie noot 20). Zou een typische focuslezing bijvoorbeeld een trigger kunnen zijn voor het gebruik van hyperdialectismen en hypermarkeringen? De focuspositie bevat immers nieuwe en/of contrastieve informatie voor de luisteraar of lezer waardoor deze nadruk krijgt ten opzichte van de presuppositie (Birner & Ward 1998; 2009). Dit maakt deze positie uitermate geschikt voor talige elementen die als sjibbolet fungeren: opvallende talige vormen die herkend en erkend worden als onderdeel van een onderscheidend register, in dit geval het Brabantse register (zie paragraaf 6.1). De dataset in dit onderzoek is te klein om over deze hypothese algemene uitspraken te doen. Bovendien kwamen tijdens de vertaaltaak niet alle sprekers even vaak aan het woord en hebben zij de meeste woorden slechts éénmaal vertaald. Daardoor is het niet mogelijk een kwantitatief overzicht te bieden van het aantal realisaties van geslachtsmarkering bij hetzelfde woord in canonieke versus niet-canonieke (bijvoorbeeld focus-) positie.

Het kleinschalige onderzoek dat in dit artikel is gepresenteerd biedt ook nog diverse andere aanknopingspunten voor verdieping. Naast de informatiestructuur komen meer variabelen naar voren die zowel binnen kwalitatieve als kwantitatieve analyses relevant zijn. Enerzijds zijn dat de fonologische regels die geslachtsmarkering van oudsher beregelen (zoals beschreven in paragraaf 2.2), maar die volgens de resultaten van dit onderzoek aan variatie onderhevig zijn. Uit de data blijkt dat de toepassing van de mannelijke bindings-*n* niet meer alleen is ‘beperkt’ tot de beginconsonanten *h, b, d, t* en klinkers, maar ook voorkomt bij andere klanken. Anderzijds zijn er ook variabelen die betrekking hebben op het karakter van de zelfstandig naamwoordgroep. Dat wil zeggen dat de eigenschappen van zo’n groep van invloed zouden kunnen zijn op de adnominale markering die al dan niet wordt toegepast. Daarbij valt te denken aan definietheid en getal. De toepassing van geslachtsmarkering in indefiniëte of definiëte contexten hangt mogelijk samen met de informatiestructurele status van de constituent (topic/focus). Ook de toepassing van markering in enkelvoudige en meervoudige contexten is interessant: de traditionele regels voor Noord-Brabantse geslachtsmarkering schrijven alleen een adnominale uitgang voor bij enkelvoud, maar uit de data blijkt dat ook bij meervoudsvormen markering wordt toegepast op het definiëte lidwoord of aanwijzende voornaamwoord.

Ook de betekenis van het naamwoord kan wellicht van invloed zijn op de toepassing van markering. In paragraaf 2.1 is beschreven hoe pronominaal geslachtsmarkering in het Nederlands in toenemende mate wordt bepaald door semantiek in plaats van grammatica (de verschuiving van een grammaticaal systeem naar een semantisch systeem). Volgens de Individuatiehiërarchie (5) spelen animaatheid, telbaarheid en de mate van abstractie/begrensdeheid bijvoorbeeld een rol in de keuze voor verwijswaarden: naar niet-animate telbare referenten wordt in het Nederlands in toenemende mate verwezen met ‘hij’ (mannelijk geslacht) en naar niet-telbare abstracte referenten met ‘het’ (onzijdig geslacht). Dit kwam ook naar voren uit de pronominaal referentietaak die deelnemers aan het huidige onderzoek invulden. Er bleek geen directe relatie te zijn tussen pronominaal woordgeslacht en de toepassing van adnominale markering, want sprekers pasten ook mannelijke markeringen toe bij woorden waarnaar zij in de referentietaak met een vrouwelijk of onzijdig pronomen verwezen. Vervolgonderzoek moet laten zien hoe de relatie tussen het pronominaal en het adnominale domein precies in elkaar zit.

7 Conclusie

In dit artikel is verslag gedaan van een kleinschalig onderzoek naar de toepassing van geslachtsmarkering in het gesproken taalgebruik van vijftien jonge Brabantse sprekers uit regio Eindhoven. De adnominale markering van woordgeslacht is een van de meest kenmerkende eigenschappen van de Noord-Brabantse dialecten. Daar waar het Standaardnederlands alleen nog morfologisch onderscheid maakt tussen commuun en onzijdig geslacht, kennen de Noord-Brabantse dialecten een drie-generasysteem dat onderscheid maakt tussen mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht in het adnominale domein via morfologische markering. De mannelijke geslachtsmarkering, het suffix *-e(n)*, is daarbij de meest saillante markering. Het doel van dit onderzoek was te achterhalen of de toepassing van de mannelijke geslachtsmarkering nog de traditionele dialectregels volgt (zoals beschreven in eerdere grammatica's en onderzoeken uit de jaren 1960-1990), of dat het suffix verdwijnt als gevolg van dialectnivellering. Deze vraag werd gesteld op basis van de online (schriftelijke) enquête *Vraag & Antwoord* (2014-2015) waaraan vooral oudere dialectsprekers uit de provincie Noord-Brabant deelnamen. De variatie in adnominale geslachtsmarkering in deze enquête was aanleiding om ook gesproken taal van jonge sprekers te bestuderen.

Uit onze data blijkt dat er ook onder jongeren veel inter-individuele en intra-individuele variatie is: er zijn geen sprekers die het traditionele Noord-Brabantse systeem volgen, maar de meeste sprekers (13 van de 15) volgen ook niet (volledig) het Standaardnederlandse systeem. Dit resulteert in 'tussenvormen': geslachtsmarkeringen die slechts gedeeltelijk het Noord-Brabantse systeem volgen (compromisvormen), overgeneralisaties van de mannelijke markering (hyperdialectismen) en innovatieve woorduitgangen met een dubbele markering (hypermarkeringen). In de discussieparagraaf doen we een aanzet om deze variatie te duiden door zowel te kijken naar de sociale aspecten ervan als naar de talige context waarin markering wordt toegepast. De gevonden variatiepatronen lijken in elk geval het gevolg te zijn van de sociaal-culturele context waarin geslachtsmarkeringen worden gebruikt. De hyperdialectismen zouden het bedekte prestige van dialect kunnen weerspiegelen. Ze zijn bij uitstek gericht op de sociale factor solidariteit, want de gebruiker wil gezien worden als een dialectspreker, 'als iemand uit de streek'. Geslachtsmarkeringen zijn daarbij prominente voorbeelden uit een set kenmerken die 'Brabanderschap' aanduiden: het zijn sjibbolets geworden van de Brabantse taal, cultuur en identiteit. Ook de grammaticale context lijkt een rol te spelen. De patronen van

vier individuele sprekers binnen het onderzoek geven aanleiding om nader te onderzoeken of (en hoe) informatiestructuur interageert met de toepassing van geslachtsmarkering. De data bevatten aanwijzingen dat geslachtsmarkering vaker wordt toegepast in niet-canonieke zinsposities, bijvoorbeeld zinsinitieel of bij een focuslezing. Deze posities binnen de zin krijgen meer nadruk en zijn daarom bij uitstek geschikt voor opvallende talige vormen die als sjibbolet fungeren en worden herkend en erkend als onderdeel van het Brabantse register, zoals de hier besproken geslachtsmarkering.

Noten

- 1 We willen graag twee anonieme reviewers en de redactie van *Taal & Tongval* bedanken voor hun commentaar op een eerdere versie van dit artikel.
- 2 Woordgeslacht kan worden gedefinieerd als het onderscheid van nominale klassen in mannelijk, vrouwelijk en onzijdig geslacht (Haeseryn e.a. 1997: 3.3). Dit onderscheid wordt gemarkeerd op adnominale elementen, zoals lidwoorden, pronomina en adjectieven.
- 3 Zie bijvoorbeeld: <https://www.libelle.nl/mensen/actueel/nieuws/16-taalfout/>
- 4 Deze provincie telt ongeveer 2,5 miljoen inwoners. In een representatieve steekproef in 2006 rapporteerde 72,1% van de Noord-Brabanders via een telefonische enquête in meer of mindere mate dialect te spreken (Swanenberg 2006).
- 5 De volle onderwerpsvorm van het vrouwelijke persoonlijk voornaamwoord is 'zij', de gereduceerde vorm is 'ze'. In dit onderzoek hebben we ervoor gekozen om de volle vormen ('hij', 'zij', 'het') te gebruiken om te verwijzen naar de drie geslachten (zie ook 4.2 en 5.2). Achteraf is dit een wat ongelukkige keuze die als nadeel heeft dat 'ze' een logischere vorm is voor verwijzing naar niet-personen. Een verwijzing met 'zij' (zoals in 4) komt in de praktijk wel voor (met name in geschreven taal) maar minder frequent, en is bij verwijzing naar niet-personen twijfelachtig (zie ook Haeseryn e.a. 1997: 5.2.5).
- 6 Stroop (1989: 13) beschrijft dat in de oudste situatie het onderscheid tussen Mannelijk 1 en Mannelijk 2 niet bestond en alles was zoals in kolom Mannelijk 2. De -n is aan het verdwijnen omdat het Nederlands deze niet heeft, maar dat gebeurt wel volgens een bepaalde systematiek, namelijk volgens de fonologische regel die hier wordt beschreven.
- 7 In de keuze voor deze terminologie volgen wij het voorstel van Taeldeman (1980: 225) om bij de beschrijving van de regel uit te gaan van een onderliggende vorm (*basic suffix form*) op -n. Dit voorstel wordt ook gevolgd door Hoppenbrouwers (1990: 111).
- 8 De provincie Noord-Brabant kent een grote verscheidenheid aan (lokale) dialecten. In de studie die hier wordt besproken is bewust gekozen voor de focus op één regio. In sectie 4 wordt deze keuze nader toegelicht.
- 9 Woonplaats Eindhoven, Veldhoven/Zeelst, Geldrop, Aalst/Waalre, Valkenswaard/Dommelen, Nuenen of Son en Breugel.
- 10 In dit soort gevallen, zonder biologisch geslacht of morfologische geslachtsmarkering, is het niet uit te sluiten dat het geslacht van het woord 'camping' op zichzelf aan het veranderen is. Er is ook variatie in de geslachtsaanduiding van 'camping' in diverse naslagwerken, namelijk vrouwelijk in het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* en *Van Dale*, maar mannelijk in het *Algemeen Nederlands Woordenboek* en in de woordenlijst van de

Taalunie. Desondanks zou het woord 'camping' bij een verschuiving van vrouwelijk naar mannelijk vanwege de beginklank ook geen adnominale bindings-*n* krijgen volgens de deletieregel in (7).

- 11 Alle data van het onderzoek (de opnames, de transcripten, de toestemmingsverklaringen en de metadata van de deelnemers), zijn voor de lange termijn en met *restricted access* opgeslagen in de digitale onderzoekscollectie van het Meertens Instituut in Amsterdam (een Clarin B Centre met een Data Seal of Approval) onder collectienummer 1120.
- 12 Braboneger, *Je hoeft je niet te schamen!!*: <https://youtu.be/UAdoXwgIOZU>
- 13 Masc1 en Masc2 verwijzen naar de tweedeling in de Brabantse mannelijke geslachtsmarkering zoals weergegeven in Tabel 1.
- 14 De vraag is of bij de morfologische hyperdialectismen sprake is van verschuivingen in de markerings (morfologie) of van lexicale verschuivingen (dat het geslacht van het woord zelf aan het veranderen is; zie ook noot 10). Vervolgonderzoek is hier noodzakelijk, maar voorbeelden als 'unnen oma' (Tabel 7) en 'unne koe' (18) zijn onwaarschijnlijke kandidaten voor een genuswissel vanwege hun herkenbaarheid als niet-mannelijk (biologisch geslacht). Ook bij voorbeelden als 'unne koekske' (19) en 'den hoge spiegels' (20) is de interpretatie van een genuswissel onwaarschijnlijk omdat het hier gaat om een diminutief en een meervoud. In de dataset is een genuswissel in 28 van de 63 gevallen om bovenstaande redenen uitgesloten.
- 15 Het totaal aan vertalingen in Tabel 9 wijkt met negen uitingen af van het totaal aan vertalingen in Tabel 8. Dat komt doordat deze negen uitingen door twee of drie sprekers gelijktijdig werden uitgesproken. Deze zijn maar één keer meegenomen in Tabel 8. Vertalingen die gelijktijdig werden geuit bevatten éénmaal een traditionele geslachtsmarkering en driemaal een hyperdialectisme, vandaar dat ook deze twee totalen met respectievelijk één vertaling en drie vertalingen afwijken van de totalen in Tabel 8.
- 16 Prescriptieve woordenboeken zoals *Van Dale* hebben inmiddels voor de woorden 'boot' *m en v*, 'camping' *v(m)*, 'haag' *v(m)* en 'bank' *v(m)* een tweede optie voor geslacht toegevoegd. Deze zogenaamde 'hermafroditeten' kunnen zowel mannelijk als vrouwelijk geslacht aannemen (zie ook paragraaf 2.1). In Tabel 9 is uitgegaan van het oorspronkelijke grammaticale geslacht.
- 17 Dit resultaat is mogelijk ook veroorzaakt doordat sprekers de keuze voor de volle vorm 'zij' in plaats van de gereduceerde vorm 'ze' bij niet-animate referenten twijfelachtig of niet acceptabel vonden, zie ook noot 5.
- 18 Ook uit de sociolinguïstische vragenlijst die sprekers na afloop van de opnames invulden, blijkt dat de meesten hun taalgebruik in de vertaaltaak typeerden als niet-standaard. Slechts twee sprekers (C2 en C5) noemden hun taalgebruik van tijdens de vertaaltaak 'gewoon' en 'normaal Nederlands'. Drie sprekers (A2, B2 en A5) kozen voor een antwoord tussen Nederlands en dialect in, namelijk 'redelijk ABN', 'afwisselend dialect' en 'half ABN, half Brabants'. De overige tien sprekers kozen voor de termen 'streektaal', 'dialect' en 'Brabants'. Deze tien sprekers pasten in de vertaaltaak ook het vaakst geslachtsmarkering toe (Tabel 8).
- 19 In totaal deden 176 participanten mee aan het onderzoek van Slaats (2017) maar zij hebben niet bij alle zinsparen een grammaticaliteitsoordeel gegeven.
- 20 De eerste auteur van dit artikel voert dit vervolgonderzoek uit binnen het project 'Changing Gender: language variation and change in gender marking in Dutch dialects' (2019-2023) dat wordt gefinancierd door het NWO-programma Promoties in de Geesteswetenschappen (projectnummer PGW.19.018): <https://www.nwo.nl/en/research-and-results/research-projects/i/08/33808.html>.

- 21 Een soortgelijk patroon viel ook op bij spreekster B1 uit dezelfde groep. Zij gebruikte in tien vertalingen met een indefiniet lidwoord in zes gevallen geen markering (allemaal in canonieke zinstructuren, zoals in (31) en (32)) en in vier gevallen wel. In drie van deze vier zinnen stond het indefiniete lidwoord in een niet-canonieke zinspositie met nadruk (focuslezing): 'Unne koning zou 'k wel wille ontmoete', 'Unne koe heb 'k nog nooit geaaid', 'Wat unne informatie op het internet'.
- 22 Spreker A4 was niet consequent in de toepassing van markering op adjectieven. 'Blauwe auto' vertaalde hij eerst als 'blauwen auto' en direct daarna als 'den blauwe auto'.

Referenties

- Agha, A. (2003). The social life of cultural value. *Language & Communication*, 23(3-4), 231-273.
- Agha, A. (2005). Voice, footing, enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology*, 15(1), 38-59.
- Agha, A. (2007). *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Audring, J. (2006). Pronominal gender in spoken Dutch. *Journal of Germanic Linguistics*, 18(2), 85-116.
- Auer, P. (2005). Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. In: N. Delbecque, J. van der Auwera & D. Geeraerts (red.), *Perspectives on variation*, 7-42. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Auer, P. (2011). Dialect vs. standard: a typology of scenarios in Europe. In: B. Kortmann & J. Van der Auwera (red.), *The Languages and Linguistics of Europe: A comprehensive guide*, 485-500. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Auer, P., F. Hinskens & P. Kerswill (2005). *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. Londen: Sage.
- Birner, B. & G. Ward (1998). *Information status and noncanonical word order in English*. Amsterdam: John Benjamins.
- Birner, B. & G. Ward (2009). Information structure and syntactic structure. *Language and Linguistics Compass*, 3(4), 1167-1187.
- Blommaert, J. (2006). Ethnography as counter-hegemony: Remarks on epistemology and method. *Working Papers in Urban Language & Literacies*, 34.
- Blommaert, J. (2010). *The sociolinguistics of globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Britain, D. (2009). One foot in the grave? Dialect death, dialect contact, and dialect birth in England. *International Journal of the Sociology of Language*, 196/197, 121-155.
- Bont, A.P. de (1962). *Dialect van Kempenland; meer in het bijzonder D'Oerse taal*. Deel I: Klank- en vormleer en enige syntaktische bijzonderheden. Assen: Van Gorcum.
- Cornips, L. & A. Hulk (2008). Factors of success and failure in the acquisition of grammatical gender in Dutch. *Second Language Research*, 24(3), 267-295.
- Cornips, L., S. Marzo & J. Swanenberg (2018). Processen van place-making door talige praktijken in Tilburg, Heerlen en Genk. *Taal en Tongval*, 70(2), 149-177.
- Cornips, L., V. de Rooij & I. Stengs (2012). Carnavalesk taalgebruik en de constructie van lokale identiteiten: een pleidooi voor taalcultuur als onderzoeksveld. *Dutch Journal of Applied Linguistics*, 1(1), 15-40.
- Cornips, L. & G. de Vogelaer (2009). Variatie en verandering in het Nederlandse genus: een multidisciplinair perspectief. *Taal en Tongval*, 61(1), 1-12.
- Doreleijers, K. (2017). 'Unne kuukske'? Een onderzoek naar variatie in geslachtsmarkering door (jonge) Brabantse dialect/-regiolectsprekers in regio Eindhoven. Master thesis Neerlandistiek, Universiteit Utrecht.

- Eckert, P. (2008). Variation and the indexical field. *Journal of sociolinguistics*, 12(4), 453-476.
- Eckert, P. (2012). Three waves of variation study: The emergence of meaning in the study of sociolinguistic variation. *Annual Review of Anthropology*, 41, 87-100.
- Eckert, P. (2019). The limits of meaning: social indexicality, variation, and the cline of interiority. *Language*, 95(4), 751-776.
- Geeraerts, D. (1992). Pronominale masculiniseringsparameters in Vlaanderen. In: H. Bennis & J. de Vries (red.), *De binnenbouw van het Nederlands: een bundel artikelen voor Piet Paardekooper*, 73-84. Dordrecht: ICG Publications.
- Grondelaers, S., P. van Gent & R. van Hout (2015). Is Moroccan-flavoured Standard Dutch standard or not? On the use of perceptual criteria to determine the limits of standard languages. In: A. Prikhodkina & D.R. Preston (red.), *Responses to Language Varieties. Variability, processes and outcomes*, 191-218. Amsterdam: John Benjamins.
- Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst*. Tweede druk. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff uitgevers/Wolters Plantyn.
- Hinskens, F. (2014). Despite or because of intensive contact? Internal, external and extralinguistic aspects of divergence in modern dialects and ethnolects of Dutch. *Stability and Divergence in Language Contact: Factors and Mechanisms*, 16, 109-140.
- Hoppenbrouwers, C. (1983). Het genus in een Brabants regiolect. *Tabu*, 13, 1-25.
- Hoppenbrouwers, C. (1990). *Het regiolect: van Dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Hospers, G.J. (2015). *Geografie en gevoel. Wat plekken met ons doen*. Derde druk. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Johnstone, B. (2014). "100% Authentic Pittsburgh": Sociolinguistic authenticity and the linguistics of particularity. In: V. Lacoste, J. Leimgruber & T. Breyer (red.), *Indexing Authenticity: Sociolinguistic perspectives*, 97-112. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Johnstone, B. & S.F. Kiesling (2008). Indexicality and experience: Exploring the meanings of /aw/-monophthongization in Pittsburgh. *Journal of Sociolinguistics*, 12(1), 5-33.
- Lenz, A. (2004). Hyperforms and Variety Barriers. *Language variation in Europe*. Uppsala University, 281-293.
- Paepe, J. de & G. de Vogelaer (2008). Grammaticaal genus en pronominale verwijzing bij kinderen. Een taalverwervingsperspectief op een eeuwenoud grammaticaal probleem. *Neerlandistiek.nl*, 08.02.
- Schutter, G. de (2013). The dialects of Brabant: Grammatical properties. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (red.), *Language and Space, Vol. 3: Dutch*, 297-318. Berlijn: Mouton de Gruyter.
- Silverstein, M. (2003). Indexical order and the dialects of sociolinguistic life. *Language and Communication*, 23(3-4), 193-229.
- Slaats, I. (2017). We hebben een clubske opgericht. Hyperdialect in Oost-Brabant. Universiteit Utrecht, bachelor eindwerkstuk taalwetenschap.
- Stroop, J. (1989). Woordgeslacht ('genus'). *De Vierschaer*, 7, 4-15.
- Swanenberg, J. (2006). *Trots op je taal! Gruts, grootsig, freed op oe(w) dialect*. 's-Hertogenbosch, Stichting het Brabants.
- Swanenberg, J. (2014). Vraag & Antwoord: Onderzoek naar dialecten in Noord-Brabant. *Brabants*, 1(3), 16-18.
- Swanenberg, J. (2016). Dialectologie in de 21e eeuw: de vitaliteit van dialectkenmerken in Noord-Brabant. In: K. Feyaerts, G. Brône, S. Schoonjans & G. Stuyckens (red.), *Sprache in Raum und Geschichte, System und Kultur. Festschrift für Luk Draye, Leuvense Bijdragen*, 99-100, 302-320.
- Swanenberg, J. (2018). Dialect authenticity upside down: Brabantish writing practices of a black comedian on Twitter. In: C. Weth & K. Juffermans (red.), *The Tyranny of Writing. Ideologies of the Written Word*, 183-196. Londen: Bloomsbury.

- Swanenberg, J. (2019). The Language and Culture of New Kids. Appreciation of and Familiarity with Online Brabantish Identities. In: S. Kroon & J. Swanenberg (red.), *Language and Culture on the Margins. Global/Local Interactions*, 91-108. New York: Routledge.
- Swanenberg, J. (2020). Does dialect loss give more or less variation? On dialect leveling and language creativity. In: Y. Asahi (red.), *Proceedings of Methods XVI. Papers from the Sixteenth International Conference on Methods in Dialectology*, 65-74. Bern: Peter Lang.
- Swanenberg, J. & H. Brok (2008). *Het Brabants beschreven. Dialect in Noord-Brabant, met een bibliografie van 1776 tot 2007*. Alpen aan de Maas: Uitgeverij Veerhuis.
- Swanenberg, J. & R. van Hout (2013). Recent Developments in the mid southern Dialects. In: F. Hinskens & J. Taeldeman (red.), *Language and Space, Vol. 3: Dutch*, 319-335. Berlijn/New York: Mouton de Gruyter.
- Taeldeman, J. (1980). Inflectional aspects of adjectives in the dialects of Dutch-speaking Belgium. In: W. Zonneveld e.a. (red.), *Studies in Dutch Phonology*, 223-246. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- Tamminga, M. (2013). Phonology and morphology in Dutch indefinite determiner syncretism: Spatial and quantitative perspectives. *Journal of Linguistic Geography*, 1(2), 115-124.
- Trudgill, P. (1986). *Dialects in contact*. Oxford: Blackwell.
- Verhoeven, C. (1994). *Herinneringen aan mijn moedertaal*. Delft: Eburon.
- Vogelaer, G. de & G. de Sutter (2011). The geography of gender change: pronominal and adnominal gender in Flemish dialects of Dutch. *Language Sciences*, 33(1), 192-205.
- Vos, L. de (2009). De dynamiek van hersemantisering. *Taal & Tongval*, 61(1), 82-110.
- Wagemakers, S. (2017). *Brabant is Here. Making Sense of Regional Identification*. Dissertatie, Tilburg University.
- Weijnen, A.A. (1971). *Schets van de geschiedenis van de Nederlandse Syntaxis*. Assen: Koninklijke Drukkerij Van Gorcum & Comp.
- Wiling, M., R. van Hout & J. Swanenberg (2014). Regiolect verankerd. Een survey-onderzoek naar dialectgebruik van Eindhovense jongeren. *Taal & Tongval*, 66(2), 143-171.
- Wurzel, W.U. (1986). Die wiederholte Klassifikation von Substantiven. *Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung*, 39(1), 76-96.

Over de auteurs

Kristel Doreleijers is promovenda Nederlandse taalkunde binnen het NWO-project 'Changing gender: language variation and change in gender marking in Dutch dialects' (projectnummer PGW.19.018) aan Tilburg University en het Meertens Instituut te Amsterdam.

Marjo van Koppen is hoogleraar variatielinguïstiek van het Nederlands bij het departement Talen, Literatuur en Communicatie en de afdeling Nederlandse Taal en Cultuur aan de Universiteit Utrecht en onderzoeker variatielinguïstiek aan het Meertens Instituut te Amsterdam.

Jos Swanenberg is bijzonder hoogleraar Diversiteit in taal en cultuur in Brabant aan Tilburg University en adviseur bij Erfgoed Brabant te 's-Hertogenbosch.

Appendix: Resultaten pronominale referentietaak

Zin	Nomen	Antwoorden per spreker															Totaal %			
		Pronomen		A1	B1	C1	A2	B2	C2	A3	B3	C3	A4	B4	C4	A5		B5	C5	
1	Hoed		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	86.7
2	Auto		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	66.7
3	Tuin		Hij	Hij	Zij	Zij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	66.7
4	Hemd		Het	Hij	Het	Hij	Het	Hij	Het	Het	Het	Het	Het	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	40.0
5	Boot		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Zij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	80.0
6	Informatie		Het	Het	Zij	Zij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Hij	Hij	Hij	13.3
7	Koning		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	100.0
8	Bed		Hij	Het	Het	Het	Hij	Hij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Hij	Het	Hij	46.7
9	Dag		Het	Het	Hij	Hij	Het	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Het	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	53.3
10	Bibliotheek		Zij	Hij	Zij	Zij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	13.3
11	Boek		Het	Het	Het	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	40.0
12	Boer		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	100.0
13	Hitte		Het	Hij	Zij	Zij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	6.7
14	Camping		Zij	Hij	Zij	Zij	Het	Het	Het	Het	Het	Hij	Het	Het	Het	Hij	Hij	Het	Hij	13.3
15	Oma		Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	100.0
16	Onzin		Het	Het	Het	Het	Hij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	6.7
17	Haag		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	0.0
18	Schommel		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	86.7
19	Dokter		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	100.0
20	Koekje		Het	Zij	Het	Hij	Hij	Hij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Hij	Het	Hij	46.7
21	Bank		Zij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Het	Het	Hij	0.0
22	Hond		Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Zij	Hij	93.3
23	Tante		Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	Zij	100.0
24	Tijger		Hij	Zij	Zij	Zij	Hij	Zij	Hij	Hij	Hij	Hij	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	73.3
25	Honing		Hij	Hij	Zij	Zij	Het	Hij	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	Het	26.7
26	Koe		Zij	Hij	Hij	Hij	Hij	Zij	Zij	Hij	Het	Het	Het	Hij	Zij	Hij	Hij	Het	Hij	33.3
27	Paard		Het	Hij	Zij	Hij	Hij	Zij	Hij	Hij	Het	Het	Het	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	Hij	6.7
Totaal %			48.1	70.4	66.7	51.9	40.7	40.7	66.7	59.3	44.4	44.4	44.4	66.7	48.1	40.7	44.4	40.7	44.4	